

Olli Rosenqvist

**Kaustisen seutukunnassa
ohjelmakaudella 2000–2006
toteutettujen luonnonvara-alan
hankkeiden vaikuttavuus**

Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Kokkola 2008



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
KOKKOLAN YLIOPISTOKESKUS
CHYDENIUS



ISBN 978-951-39-3068-4 (pdf)

Esipuhe

Keski-Pohjanmaan maaseutuopisto ja Kokkolan yliopistokeskus Chydenius käynnistivät kesällä 2006 Luonnonvara-alan hankkeiden vaikuttavuus (LuHaVa) -hankkeen, jonka tavoitteeksi asetettiin ohjelmakaudella 2000–2006 Kaustisen seutukunnassa toteutettujen luonnonvara-alan hankkeiden vaikuttavuuden mahdollisimman monipuolinen arviointi. Arviointi toteutettiin Pohjanmaan TE-keskuksen myöntämän EMOTR-O- ja kansallisen julkisen – yhteensä 50 702 € suuruisen – rahoituksen turvin osana Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelmaa (toimintalinja 2: maaseutu ja toimenpidekokonaisuus 2.5: maaseutualueiden sopeuttaminen ja kehittäminen). Keski-Pohjanmaan maaseutuopiston ja Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksen työnjako hankkeessa oli sellainen, että maaseutuopisto hoiti hankkeen hallinnoinnin ja Chydenius tutkimuksen varsinaisen toteuttamisen. Tässä julkaisussa esitellään arviointitutkimuksen tulokset.

Tutkimuksella on ollut monta tekijää. Tutkimussuunnitelman ovat laatineet Jussi Vähämäki Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta ja Mira Kerminen-Hakkio Keski-Pohjanmaan maaseutuopistosta. Kerminen-Hakkio kantoi hankkeen hallinnointivastuuta maaliskuuhun 2007, jonka jälkeen hallinnoinnista vastasivat Pekka Huovinen, Jarmo Matintalo ja Anita Alakylmänen. Vähämäki vastasi tutkimuksen toteuttamisesta kesästä 2006 aina elokuuhun 2007 saakka. Keväällä 2007 tutkimuksen toteuttamiseen osallistui Maria-Elisa Marjusaari, joka keräsi arvioinnin kohteiksi valittujen hankkeiden hankesuunnitelmat ja loppuraportit, kokosi hankerekisterin, toteutti arviointiin liittyvät haastattelut sekä teki loppuraportteja ja haastatteluja koskevia yhteenvetoja. Syyskuusta 2007 lähtien tutkimuksen vastuullisena johtajana Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa toimi Kari Ilmonen ja vastuullisena tutkijana Olli Rosenqvist. Rosenqvist keräsi tiedot erilaisissa ohjelma-asiakirjoissa luonnonvara-alalle asetetuista tavoitteista sekä tilastotiedot luonnonvara-alan eri toimialojen kehityksestä ja Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston myöntämistä tuista tukimuodoittain ja toimialoittain. Myös tämän tutkimusraportin kirjoittaminen annettiin Rosenqvistin vastuulle.

Arviointihankkeen toteuttamista on avustanut ohjausryhmä, jonka kokouksiin ovat hallinnointi- ja toteuttajahenkilöiden lisäksi osallistuneet ohjausryhmän puheenjohtaja Heimo Fiskaali Keski-Pohjanmaan maaseutuopis-

tosta, Jukka Hautamäki Kaustisen seutukunnasta, Timo Heikkilä Kaustisen kunnasta, Anna-Maija Herlevi Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosastosta, Jouko Isosaari Kaustisen kunnasta, Ritva Jaakkola Keski-Pohjanmaan maaseutuopistosta, Timo Keskinen Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosastosta, Lauri Mäki Keski-Pohjanmaan maaseutuopistosta, Jouko Peltola KOSEKista, Marita Reinikainen Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta, Teppo Rekilä Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovasta ja Ilkka Rintala Kaustisen seutukunnasta. Lämpimät kiitokset kaikille tutkimuksen onnistumiseen myötävaikuttaneille!

Kokkolassa 3.1.2008

Olli Rosenqvist

Sisältö

Esipuhe.....	3
Sisältö.....	5
1 Arviointitutkimuksen tarkoitus ja toteutus	7
2 Ohjelma-asiakirjoissa asetetut tavoitteet.....	9
2.1 Aluetaloudelliset ja maaseudun kehittämiseen liittyvät tavoitteet	9
2.2 Maatalouden kehittämiseen liittyvät tavoitteet	10
2.3 Turkistalouden kehittämiseen liittyvät tavoitteet.....	12
2.4 Bioenergian tuotannon kehittämiseen liittyvät tavoitteet	14
3 Hanketoiminnan painotukset toimialojen kehittämiseksi Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006	16
3.1 Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston myöntämät tuet ...	16
3.2 Maatalouden hanketoiminnan painotukset.....	18
3.3 Turkistalouden hanketoiminnan painotukset.....	19
3.4 Bioenergia-alan hanketoiminnan painotukset	19
4 Toimialojen kehitys Kaustisen seutukunnassa ohjelma- kaudella 2000–2006	21
4.1 Elinkeinorakenne	21
4.2 Maatalous.....	22
4.3 Turkistalous.....	26
4.4 Bioenergian tuotanto.....	30
5 Hanketoiminnan panostusten näkyminen toimialojen yleisessä kehityksessä.....	33

6	Vaikuttavuuden laadulliset mittarit	35
6.1	Kilpailukyky.....	35
6.2	Toimijoiden sosiaalinen kyvykkyys ja kollektiivinen tehokkuus	37
6.3	Aluetason älykkyys.....	40
7	Kehittämissuositukset	43
	Lähteet.....	47
	Liitekuvat.....	49

1 Arviointitutkimuksen tarkoitus ja toteutus

Luonnonvara-alan toimijat toteuttivat Euroopan unionin ja kansallisen rahoituksen turvin Kaustisen seutukunnassa tavoiteohjelmakaudella 2000–2006 lukuisia erilaisia kehittämishankkeita. Hanketoimintaa voidaan pitää perusluonteeltaan sirpaleisena, joten on syytä aika ajoin arvioida hanketoiminnan muodostamaa kokonaisuutta. Tällaisessa kokonaistarkastelussa tulee kiinnittää huomiota muun muassa hanketoiminnalle asetettuihin tavoitteisiin, hanketoiminnan painotuksiin ja toimialojen kehitykseen tarkasteltavana ajanjaksona. Kokonaistarkastelun vaativin osa on hanketoiminnan vaikuttavuuden arviointi: miten hankkeissa tehdyt kehittämistoimet ja tuotettu uusi tieto näkyvät alueen luonnonvara-alan ja koko alueen kehityksessä? Tällaisen arvioinnin on oltava tulevaisuuteen suuntautunutta niin, että sitä voidaan käyttää hyväksi uuden ohjelmakauden kehittämistoimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Käsillä olevan, Kaustisen seutukuntaan kohdistuvan arviointitutkimuksen tavoitteina ovat:

- selvittää erilaisten ohjelma-asiakirjojen perusteella luonnonvara-alan eri toimialoille asetetut tavoitteet
- esitellä hanketoiminnan painotuksia toimialojen kehittämiseksi ohjelmakaudella 2000–2006
- kuvata luonnonvara-alan eri toimialojen kehitystä ohjelmakaudella 2000–2006
- arvioida hanketoiminnan panostusten vaikutusta toimialojen yleiseen kehitykseen
- arvioida hanketoiminnan laadullisia vaikutuksia
- esittää luonnonvara-alan kehittämistä koskevia suosituksia.

Vaikuttavuusarviointi on rajattu Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston rahoittamiin ja Kaustisen seutukunnassa toteutettuihin hankkeisiin. Analyysin kohteeksi otettiin 28 hanketta, joista 20:tä voidaan pitää maatalousalan, 2:ta turkistalousalan ja 6:ta bioenergia-alan hankkeena. Hankkeista kerättiin aluksi hankesuunnitelmat ja loppuraportit. Tämän jälkeen analyysiä syvennettiin haastattelemalla hanketoimijoita. Haastatteluja tehtiin 17 kappaletta, jonka lisäksi tietoja saatiin puhelinkeskustelujen ja sähköpostiviestien muodossa. Haastattelut litteroitiin ja niiden sisällöt analysoitiin

tutkimusteemojen näkökulmista. Haastatteluvaiheen tarkemman analyysin kohteena oli noin 16 hanketta edellä mainituista 28:sta.

Hanketoiminnan laadullisia vaikutuksia arvioidaan tarkastelemalla luonnonvara-alan eri toimialojen kilpailukykyä sekä toimijoiden sosiaalista kyvykkyyttä ja kollektiivista tehokkuutta. Lisäksi tarkastelun kohteeksi otetaan se, kuinka hyvin luonnonvara-alan eri toimialojen kehittäminen palvelee koko alueen kehittämistä. Arvioinnissa pyritään tuomaan esiin paitsi hanketoiminnassa hyviksi todettuja käytäntöjä myös hanketoiminnan pulonkaloja ja muita epäkohtia. Lopuksi esitetään luonnonvara-alan kehittämistä koskevia suosituksia.

2 Ohjelma-asiakirjoissa asetetut tavoitteet

2.1 Aluetaloudelliset ja maaseudun kehittämiseen liittyvät tavoitteet

Mennyttä ohjelmakautta 2000–2006 ja kuluva ohjelmakautta 2007–2013 koskevissa maakunta- tai laajemman aluetason ohjelma-asiakirjoissa keskeisiä aluetaloudellisia tavoitteita ovat taloudellisen kasvun ja dynamiikan synnyttäminen, uusien työpaikkojen ja yritysten luonti sekä osaamisen ja innovaatiojärjestelmien kehittäminen (Pohjois-Suomen... 1999: 50; Pohjois-Suomen... 2000: 4, 17, 26, 31, 35, 39; Keski-Pohjanmaan... 2005: 15–16; Keski-Pohjanmaan... 2006: 11). Keskeisinä aluetaloudellisina osatavoitteina mainitaan yleisesti yhtäältä alkutuotannon kilpailukyvyn parantaminen ja toisaalta elinkeinorakenteen monipuolistaminen (Pohjois-Suomen... 1999: 50; Pohjois-Suomen... 2000: 4, 17, 19, 23, 26, 31, 35, 39; Kotikylä... 2000: 10; Kaustisen... 2001: 17; Keski-Pohjanmaan... 2005: 15–16; Kylä... 2005: 17; Keski-Pohjanmaan... 2006: 17; Alueellinen... 2006: 31–66; Kaustisen... 2006).

Keski-Pohjanmaan maaseudun kehittämistä ovat 1990-luvun puolivälistä lähtien linjanneet aika ajoin päivitettyt alueelliset maatalous- ja maaseutu-strategiat (Kaipainen & Rosenqvist 1996; Luoto & Rosenqvist 1999; Rosenqvist 2006). Vuosille 2000–2006 laaditussa maaseutustrategiassa keskipohjalaisen maaseudun tukijaloiksi määriteltiin raaka-aineiden tuotanto ja elämysten tuotanto (Luoto & Rosenqvist 1999: 6). Vuosille 2007–2013 laaditussa maaseutustrategiassa tukijalkojen määrä kasvatettiin neljään: (1) sosiaali-, terveys-, opetus-, kulttuuri-, infrastruktuuri- ja ympäristöpalvelujen kehittäminen; (2) omaehtoisen kylätoiminnan ja maaseutukulttuurin kehittäminen; (3) luonnonvara-alan kehittäminen sekä (4) teollisuuden ja matkailun kehittäminen (Rosenqvist 2006: 9). Kahta ensin mainittua tukijalkaa voidaan luonnehtia sosiaalisen ja kulttuurisen kilpailukyvyn kehittämiseksi ja kahta viimeksi mainittua taloudellisen kilpailukyvyn kehittämiseksi.

Luonnonvara-alan alueellisen innovaatiojärjestelmän kehittämiseen liittyen vuosien 2004 ja 2005 vaihteessa ryhdyttiin selvittämään mahdollisuutta perustaa Keski-Pohjanmaalle luonnonvara-alan innovaatiojärjestelmää koordinoiva yksikkö tai verkosto. Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovan taustalla ovat Keski-Pohjanmaan maaseutuopiston Kannuksen, Kaustisen ja Perhon yksiköt, Metsäntutkimuslaitoksen Kannuksen toimin-

tayksikkö, MTT:n (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen) Kannuksen yksikkö, ProAgria Keski-Pohjanmaa, MTK Keski-Pohjanmaa, Keski-Pohjanmaan Metsänomistajien Liitto ja Pohjois-Suomen Turkiseläinten Kasvattajat. Tavoitteena on Luovan toiminnan vakiinnuttaminen vuoteen 2010 mennessä. (Rosenqvist 2006: 21.)

Kaustisen seutukunnan EU-tavoiteohjelmassa ohjelmakaudelle 2000–2006 kehittämisen painopistetoimialoiksi tarkennettiin metalli, puu, tietoteollisuus, elintarvike, elämystuotanto, kaivostoiminta, energia ja turkistalous (Kaustisen... 2001: 19). Näiden lisäksi maatilatalous mainittiin erikseen yhdeksi seutukunnan perustukijaloista (Kaustisen... 2001: 15). Pirityisten Kotikylä + -suunnitelma linjasi elinkeino- ja väestörakenteen monipuolistamista painottamalla nuorten ja naisten nykyaikaisten elinkeinojen kokonaisvaltaista kehittämistä heidän vahvoilla osaamisaloillaan (Kotikylä... 2000: 10). Kaustisen seutukunnan kehitysvisio vuodelle 2013 kuuluu: *”Kaustisen seutukunta on elinvoimaisinta suomalaista maaseutua. Seutu on tunnettu monialaisesta elinkeinorakenteesta ja kansainvälisistä kulttuuritapahtumista”* (Kaustisen... 2006). Pirityisten kehittämisohjelmassa vuosille 2007–2013 yleisiksi maaseudun kehittämisen tavoitteiksi on asetettu maa- ja metsätalouden kilpailukyvyyn parantaminen, luonnonvarojen kestävä käyttö, elintarvikkeiden turvallisuus ja laatu, maaseudun elinkeinojen monipuolistaminen, ympäristön ja maaseudun tilan parantaminen sekä maaseutualueiden asukkaiden elämänlaadun parantaminen ja taloudellisen toiminnan monipuolistamiseen kannustaminen (Kylä... 2005: 21).

Luonnonvara-alan eri toimialojen hanketoiminnan vaikuttavuutta tarkastellaan tässä tutkimuksessa käyttämällä hyväksi seuraavanlaista kehittämistoimenpiteiden tavoitteita ja kohdentumista koskevaa luokitusta:

- (1) tuotantojärjestelmän kehittäminen
- (2) inhimillisen pääoman kehittäminen
- (3) innovaatiojärjestelmän kehittäminen
- (4) ympäristöystävällisyyden kehittäminen.

2.2 Maatalouden kehittämiseen liittyvät tavoitteet

Kaustisen seutukunnan ja koko Keski-Pohjanmaan maatalouden kehittämisen johtotähtenä on kilpailukyvyyn parantaminen. Kilpailukyvyyn paranta-

miseen pyritään kahdella, osittain toistensa kanssa ristiriidassa olevan tavoitteiston avulla. Yhtäältä pyritään nykyisten vahvuuksien vahvistamiseen syventämällä erikoistumista lähinnä maidon ja naudanlihan tuotantoon. Lisäksi pienempinä erikoistumisaloina voidaan mainita Kaustisen seutukunnan osalta hevostalous ja Kokkolan seutukunnan osalta perunan viljely. Tavoitteena on, että erikoistumisaloilla Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan osuus koko maan tuotannosta kasvaa nykyisestä. Toisaalta maatalouden kehittämisessä pyritään maatilojen oheiselinkeinotoimintojen kehittämiseen sekä sivu- ja monitoimisten tilojen määrän ja suhteellisen osuuden kasvattamiseen. (Luoto & Rosenqvist 1999: 13–15; Pohjois-Suomen... 1999: 50–51; Pohjois-Suomen... 2000: 19; Kaustisen... 2001: 18, 25; Keski-Pohjanmaan... 2005: 21; Kylä... 2005: 21; Rosenqvist 2006: 21–28; Keski-Pohjanmaan... 2006: 18; Alueellinen... 2006: 31–66.)

Maatalouden *tuotantojärjestelmän kehittämisessä* keskeisimpiä tavoitteita ovat

- maatilayritysten johtamisen kehittäminen (liiketoimintasuunnittelu, kannattavuuteen, tuottavuuteen, kustannusten hallintaan, tehokkuuteen ja laatujärjestelmien hyödyntämiseen pyrkiminen)
- maatilainvestoinnit (rakennekehityksen nopeuttaminen, tilakoon kasvattaminen, sukupolvenvaihdosten edistäminen)
- tilusjärjestelyjen hyödyntäminen
- tietotekniikan ja uuden tuotantoteknologian hyödyntäminen
- maatilojen välisen yhteistyön hyödyntäminen ja töiden ulkoistaminen
- laaja-alainen kehittäminen (ml. lomitus- ja TYKY-toiminta).

(Luoto & Rosenqvist 1999: 13–14; Pohjois-Suomen... 1999: 50–51; Pohjois-Suomen... 2000: 19; Kaustisen... 2001: 25; Keski-Pohjanmaan... 2005: 21–22; Rosenqvist 2006: 22–23, 26–28; Keski-Pohjanmaan... 2006: 18; Alueellinen... 2006: 31–66.)

Maatalouteen liittyvän *inhimillisen pääoman kehittämisessä* keskeisimmiksi tavoitteiksi voidaan nimetä

- yleinen osaamisen kehittäminen maanviljelijöiden keskuudessa
- erilaisiin osaamisvalmiuksiin liittyvän koulutuksen ja neuvonnan tarjoaminen maanviljelijöille.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 10–11; Pohjois-Suomen... 2000: 26; Kaustisen... 2001: 25; Keski-Pohjanmaan... 2005: 21; Rosenqvist 2006: 22–28, 26–28; Keski-Pohjanmaan... 2006: 18; Alueellinen... 2006: 31–33.)

Maatalouden *innovaatiojärjestelmän kehittämistä* koskeviksi tavoitteiksi voidaan tulkita

- elintarvikeklusterin ja maataloustuotteiden jatkojalostuksen kehittäminen
- tuotekehityksen edistäminen
- kuluttaja- ja markkinalähtöisen toiminnan edistäminen
- Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovan synnyttäminen
- verkostoituminen Keski-Pohjanmaan ulkopuolella sijaitseviin luonnonvara-alan osaamiskeskittyisiin.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 22; Pohjois-Suomen... 1999: 50–51; Pohjois-Suomen... 2000: 26; Kaustisen... 2001: 15, 25, 28; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Kaustisen... 2006; Rosenqvist 2006: 21, 24–25, 28–29; Keski-Pohjanmaan... 2006: 17–21; Alueellinen... 2006: 31–33.)

Maatalouden *ympäristöystävällisyyden kehittämistavoitteita* ovat

- läpäisevä pyrkimys luonnonvarojen kestävään käyttöön
- tuotantoeläinten hyvinvoinnin edistäminen.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 10, 13–14, 17–18; Pohjois-Suomen... 1999: 42; Pohjois-Suomen... 2000: 5; Kaustisen... 2001: 13, 25; Keski-Pohjanmaan... 2005: 21; Kylä... 2005: 21; Rosenqvist 2006: 9, 22–23, 26; Keski-Pohjanmaan... 2006: 12; Alueellinen... 2006: 79–80.)

2.3 Turkistalouden kehittämiseen liittyvät tavoitteet

Turkistalouden kehittämisessä Kaustisen seutukunnan ja koko Keski-Pohjanmaan tavoitteena on yritystoiminnan kehittäminen ja työpaikkojen määrän säilyttäminen suurin piirtein nykyisellään. Tuotannollisena tavoitteena on tuotannon kasvattaminen tai vähintäänkin säilyttäminen nykyisellä tasolla. (Luoto & Rosenqvist 1999: 18; Kaustisen... 2001: 32; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Rosenqvist 2006: 25.)

Turkistalouden *tuotantojärjestelmän kehittämisessä* keskeisimpiä tavoitteita ovat

- laaja-alainen kehittäminen (ml. lomitusta- ja TYKY-toiminta).
- maatilojen välisen yhteistyön hyödyntäminen
- tietotekniikan ja uuden tuotantoteknologian hyödyntäminen

- investoinnit (tilakoon kasvattaminen, sukupolvenvaihdosten edistäminen)
- turkistarhojen johtamisen kehittäminen (liiketoimintasuunnittelu, kannattavuuteen, tuottavuuteen, kustannusten hallintaan, tehokkuuteen ja laatujärjestelmien hyödyntämiseen pyrkiminen).

(Luoto & Rosenqvist 1999: 18; Kaustisen... 2001: 32; Kerminen-Hakkio & Rämö 2003: 87–92; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Rosenqvist 2006: 25–26.)

Turkistalouteen liittyvän *inhimillisen pääoman kehittämisessä* keskeisimmiksi tavoitteiksi voidaan nimetä

- yleinen osaamisen kehittäminen turkistarhaajien keskuudessa
- erilaisiin osaamisvalmiuksiin liittyvän koulutuksen ja neuvonnan tarjoaminen turkistarhaajille.

(Kaustisen... 2001: 32; Kerminen-Hakkio & Rämö 2003: 79–86; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Rosenqvist 2006: 25.)

Turkistalouden *innovaatiojärjestelmän kehittämistä* koskeviksi tavoitteiksi voidaan tulkita

- turkistuotannon osaamisverkoston rakentaminen
- Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovan synnyttäminen ja MTT:n ja Keski-Pohjanmaan maaseutuopiston Kannuksen yksiköiden kehittäminen turkisalan alueellista tutkimusta, koulutusta ja kehittämistä koordinoivina yksikköinä
- turkisalan imagon parantaminen.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 18; Kerminen-Hakkio & Rämö 2003: 92–106; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Rosenqvist 2006: 25–26.)

Turkistalouden *ympäristöystävällisyyden kehittämistavoitteita* ovat

- turkistarhojen valumavesien käsittely
- turkistarhojen siirtäminen pois pohjavesialueilta
- vesitiiviiden lanta-alustojen rakentaminen
- kasvatushallien käyttöön otto
- tuotantoeläinten hyvinvoinnin edistäminen.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 18; Kaustisen... 2001: 32; Kerminen-Hakkio & Rämö 2003: 87–92; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Rosenqvist 2006: 25.)

2.4 Bioenergian tuotannon kehittämiseen liittyvät tavoitteet

Bioenergia voidaan luokitella esimerkiksi metsäenergiaksi, peltoenergiaksi, biokaasuksi ja turpeesta saatavaksi energiaksi. Ohjelmakauden 2000–2006 alussa bioenergian tuotannon kehittämiseen suhtauduttiin suhteellisen varovaisesti asettamalla sellaisia yleisiä tavoitteita kuin pienimuotoisen energiantuotannon kehittäminen, puun käytön yleinen lisääminen, harvennushakkuissa syntyvän pienpuun käytön lisääminen energiantuotannossa ja tuontienergian korvaaminen puulla, turpeella, tuulella ja vedellä. Ohjelmakautta 2007–2013 lähestyttäessä innostus bioenergiaa kohtaan on kuitenkin lisääntynyt kiihtyvästi niin, että bioenergian tuotannon arvioidaan lisääntyvän lähivuosina merkittävästi. Tavoitteiksi on kirjattu muun muassa metsähakkeen, metsäenergian ja ylipäätään bioenergian käytön kaksinkertaistaminen vuodesta 2005 vuoteen 2013. (Luoto & Rosenqvist 1999: 14–15, 19–20; Pohjois-Suomen... 1999: 51, 53; Kaustisen... 2001: 31; Rosenqvist 2006: 21–22, 24; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22–23; Keski-Pohjanmaan... 2006: 18, 20; Etelä- ja Keski-Pohjanmaan... 2006: 55.)

Bioenergian tuotannon *tuotantojärjestelmän kehittämises*sä keskeisimpiä tavoitteita ovat

- energiapuun korjuun ja haketuksen edistäminen
- bioenergian tuotantoon liittyvien toimintamallien ja teknologioiden kehittäminen.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 19–20; Pohjois-Suomen... 1999: 53; Pohjois-Suomen 2000: 29; Kaustisen... 2001: 31; Rosenqvist 2006: 21–22; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22–23; Keski-Pohjanmaan... 2006: 18, 20; Etelä- ja Keski-Pohjanmaan... 2006: 55.)

Bioenergian tuotantoon liittyvän *inhimillisen pääoman kehittämises*sä keskeiseksi tavoitteeksi voidaan nimetä

- yleinen osaamisen kasvattaminen ja levittäminen.

(Kaustisen... 2001: 31; Etelä- ja Keski-Pohjanmaan... 2006: 55–56.)

Bioenergian tuotannon *innovaatiojärjestelmän kehittämistä* koskevaksi tavoitteeksi voidaan tulkita

- bioenergian tuotannon kehittämistä koskevan alueellisen strategian ja ohjelman laadinta.

(Rosenqvist 2006: 22; Keski-Pohjanmaan... 2006: 20; Etelä- ja Keski-Pohjanmaan... 2006: 56.)

Bioenergian tuotannon *ympäristöystävällisyyden kehittämistavoitteita* ovat

- uuden, ympäristöystävällisen tuotantoteknologian hyödyntäminen
- energiapuun ympäristöystävällinen korjuu
- ekologinen metsänhoito.

(Luoto & Rosenqvist 1999: 14–15; Pohjois-Suomen... 1999: 51, 53; Kaustisen... 2001: 31; Rosenqvist 2006: 22, 24; Keski-Pohjanmaan... 2005: 22; Keski-Pohjanmaan... 2006: 20; Etelä- ja Keski-Pohjanmaan... 2006: 4–5.)

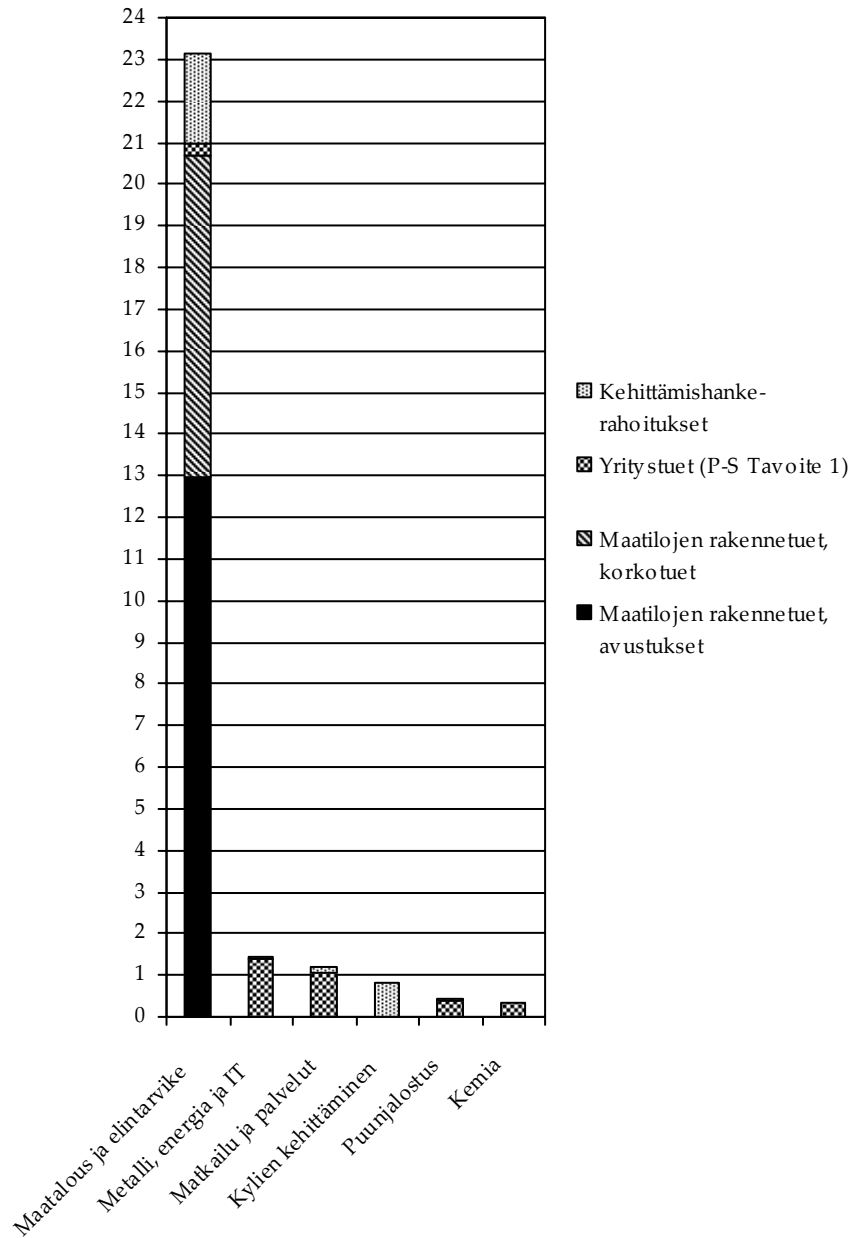
3 Hanketoiminnan painotukset toimialojen kehittämiseksi Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006

3.1 Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston myöntämät tuet

Tässä luvussa tarkastellaan Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston Kaustisen seutukuntaan myöntämiä tukia ja kehittämishankkeiden osuutta ja painotuksia näiden tukien muodostamassa kokonaisuudessa. Tarkastelu on kiteytetty *kuvaan 1*. Vertailun vuoksi julkaisun lopussa olevissa liitekuville 1a ja 1b esitetään vastaavat, Kokkolan seutukuntaa ja Keski-Pohjanmaan maakuntaa koskevat tiedot.

Valtaosa maaseutuosaston ohjelmakaudella 2000–2006 Kaustisen seutukuntaan myöntämistä tuista kohdistui maatilatalouteen mautilojen rakennetukien, kuten investointitukien ja sukupolvenvaihdostukien, muodossa. Yritystukien suurimmat edunsaajat toimialoista olivat (1) metalli-, energia- ja IT-ala; (2) matkailu ja palvelut; (3) puunjalostus; (4) kemia sekä (5) maatalous- ja elintarvikeala.

Kaustisen seutukuntaan kohdistuneista kehittämishankerahoituksista noin kaksi kolmasosaa meni maatalous- ja elintarvikealalle ja noin yksi kolmasosa kylien kehittämiseen. Tässä arvioinnissa tarkasteltavista luonnonvaralan toimialoista eniten maaseutuosaston myöntämistä kehittämishankerahoituksista ovat hyötyneet maatalous ja turkistalous (viimeksi mainittu on tilastoitu toimialaluokkaan maatalous ja elintarvike). Sen sijaan bioenergian tuotantoon kohdistui ohjelmakaudella 2000–2006 hyvin vähän maaseutuosaston kehittämishankerahoitusta.



Kuva 1. Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston vuosina 2000–2006 Kaustisen seutukuntaan myöntämät tuet (milj. €) toimialoittain ja tukimuodoittain (vrt. liitekuvat 1a ja 1b).

Lähde: Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosasto, Kokkolan toimipiste.

Arviointitutkimuksen kohteiksi valittujen 28 hankkeen osalta voidaan sanoa, että niiden – noin 2,6 miljoonan euron suuruisesta – kokonaisrahoituksesta 76 prosenttia kohdistui maatalouteen, 13 prosenttia turkistalouteen ja 11 prosenttia bioenergian tuotantoon. Hankelukumäärällä mitattuna keskeisimpiä toimijoita kysymyksessä olevien hankkeiden osalta olivat Keski-Pohjanmaan maaseutuopisto (8 hanketta), ProAgria Keski-Pohjanmaa (7 hanketta), MTK Keski-Pohjanmaa (2 hanketta) ja Toholammin kunta (2 hanketta). Luvuissa 3.2–3.4 tarkastellaan arvioinnin kohteina olevien luonnonvara-alan toimialojen hanketoiminnan painotuksia käyttäen apuna luvussa 2.1 esitettyä luokitusta, jossa kehittäminen jaettiin neljään osaluokkaan: tuotantojärjestelmän kehittämiseen, inhimillisen pääoman kehittämiseen, innovaatiojärjestelmän kehittämiseen ja ympäristöystävällisyyden kehittämiseen.

3.2 Maatalouden hanketoiminnan painotukset

Maatalouden *tuotantojärjestelmän kehittämisessä* Kaustisen seutukunnassa painottuivat ohjelmakaudella 2000–2006 erityisesti maatilayritysten johtamisen kehittäminen, maatilojen välisen yhteistyön kehittäminen, tietotekniikan ja uuden tuotantoteknologian hyödyntämisen edistäminen ja laatuajattelun kehittäminen. Tuotantojärjestelmän kehittämisessä menetelminä käytettiin erityisesti tilakohtaista neuvontaa sekä pien- ja kehittämisryhmätyöskentelyä.

Maatalouteen liittyvän *inhimillisen pääoman lisäämisessä* painottuivat maanviljelijöille suunnatut tietotekniikan hyödyntämisvalmiuksia lisäävät koulutukset, johtamiskoulutukset, laatu- ja yhteistyökoulutukset, tutustumiskäynnit ja opintomatkat, TYKY-toiminta sekä maataloilta vapautuvan työvoiman työllistymistä edistävät toimenpiteet.

Maatalouden *innovaatiojärjestelmän kehittämisen* painotuksiksi voidaan tulkita maanviljelijöitä ja muita maaseutuyrittäjiä palvelevan Internet-portaalin rakentaminen, mikrotukihenkilöverkoston luominen seutukuntaan (ja koko maakuntaan), alkionsiirtoseminologioiden ja eläinlääkärien alkionsiirtokoulutukset, innovaatioiden aktiivinen etsintä erityisen hankkeen kautta sekä pyrkimykset maataloustuotteiden jalostusasteen nostoon esimerkiksi marjanviljelyyn ja luomutuotantoon liittyvien hankkeiden avulla.

Maatalouden *ympäristöystävällisyyden kehittämisessä* painotuksena Kaustisen seutukunnassa on ohjelmakaudella 2000–2006 ollut eläinten ennakoivaan terveydenhuoltoon liittyvä koulutus ja neuvonta.

3.3 Turkistalouden hanketoiminnan painotukset

Turkistalouden *tuotantojärjestelmän kehittämisessä* keskeisimpiä painotuksia ovat olleet turkistarhojen välisen yhteistyön lisääminen, uuden tuotantoteknologian ja tietotekniikan hyödyntämisen edistäminen, laatuajattelun kehittäminen sekä turkistarhojen johtamisen kehittäminen.

Inhimillisen pääoman kehittämisessä turkistalouden piirissä ovat painottuneet monipuolinen, tarhaajien toiveista lähtevä koulutus ja neuvonta, tutustumiskäynnit ja opintomatkat sekä TYKY-toiminta ja tarhaajien yhteishengen luominen juhlien ja illanistujaisien muodossa.

Turkistalouden *innovaatiojärjestelmän luomiseksi* voidaan tulkita ensinnäkin koko pohjalaisen turkistalousalueen kattavan osaamisverkoston rakentaminen erityisen hankkeen kautta. Toiseksi innovaatiojärjestelmän kehittämisenä voidaan pitää pyrkimyksiä turkistalouden imagon parantamiseen. Ohjelmakaudella 2000–2006 turkistaloutta on hanketoiminnan kautta esitelty muun muassa lukuisissa pohjalaiskouluissa.

Turkistalouden *ympäristöystävällisyyden kehittämisessä* painotuksena on ollut kokonaisvaltainen turkistuotannon eettisen laadun parantaminen.

3.4 Bioenergia-alan hanketoiminnan painotukset

Bioenergia-ala on Kaustisen seutukunnassa ja koko Keski-Pohjanmaalla sen verran nuori toimiala, että ohjelmakaudella 2000–2006 alan *tuotantojärjestelmän kehittämisessä* ei tapahtunut vielä kovin paljon. Tuotantojärjestelmän kehittämiseksi voidaan kuitenkin tulkita bioenergian tuotantoa palvelevan infrastruktuurin, kuten metsäteiden, parantaminen. Lisäksi on pohdittu puuteollisuuden sivuvirtojen hyödyntämistä bioenergian tuotannossa.

Bioenergian tuotantoon liittyvän *inhimillisen pääoman kehittämisessä* painopiste on ollut esiselvityksissä, joissa on pohdittu ja suunniteltu metsäenergian, biokaasun ja peltoenergian hyödyntämismahdollisuuksien lisäämistä. Lisäksi inhimillistä pääomaa on lisätty koulutuksen ja neuvonnan kautta sekä järjestämällä tutustumiskäyntejä ja opintomatkoja.

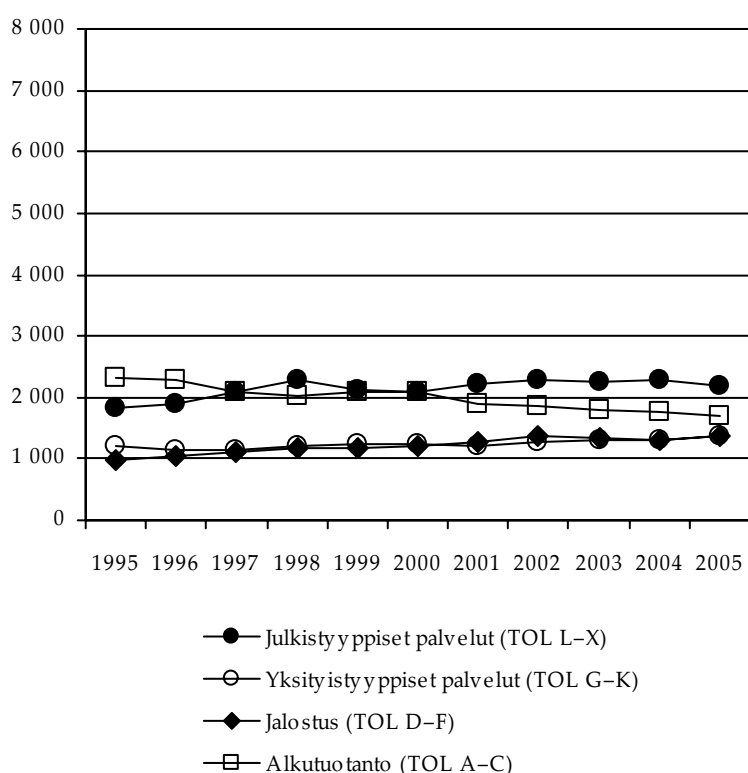
Bioenergia-alan alueellisen *innovaatiojärjestelmän kehittäminen* on vasta käynnistysvaiheessa: alalle ollaan laatimassa alueellista kehittämissuunnitelmaa.

Ympäristöystävällisyyteen liittyen bioenergia-alan kehittämistoiminnasta ei toistaiseksi ole kovin paljon sen tarkempaa sanottavaa kuin, että bioenergian tuotantoa pyritään kehittämään kestävän kehityksen periaatteita noudattaen.

4 Toimialojen kehitys Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006

4.1 Elinkeinorakenne

Kaustisen seutukunta on yksi Suomen alkutuotantovaltaisimmista seutukunnista (kuva 2).



Kuva 2. Työpaikkojen lukumäärän kehitys toimialoittain (TOL 2002 -koodit suluissa) Kaustisen seutukunnassa vuosina 1995–2005 (vrt. liitekuvat 2a ja 2b).

Lähde: Tilastokeskus / Elinkeinorakenne ja työssäkäynti -tilasto.

Jos tarkastellaan elinkeinorakennetta luokittelemalla se neljään luokkaan – alkutuotantoon, jalostukseen, yksityistyyppisiin palveluihin ja julkistyyppisiin palveluihin – niin 1990-luvun puolivälissä alkutuotanto oli työpaikkojen lukumäärällä mitattuna Kaustisen seutukunnan suurin elinkeino. Vuoteen 2005 mennessä alkutuotannon asema elinkeinorakenteessa oli hei-

kentynyt niin, että julkistyyppisissä palveluissa oli selvästi enemmän työpaikkoja kuin alkutuotannossa ja sekä jalostuksen että yksityistyyppisten palvelujen työpaikkamäärät olivat lähestymässä alkutuotannon työpaikkamäärää.

On todennäköistä, että Kaustisen seutukunnan elinkeinorakenne tulee jatkossakin lähentymään kohti valtakunnan keskimääräistä elinkeinorakennetta. Hyvän vertailukohdan Kaustisen seutukunnan elinkeinorakenteen tulevaisuuden näkymille tarjoavat liitekuviissa 2a ja 2b esitetyt Kokkolan seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan maakunnan elinkeinojen nykyiset kehitysurat. Näiden kehitysurien perusteella voidaan ennustaa, että myös Kaustisen seutukunnassa alkutuotannon painoarvo alueen elinkeinorakenteessa tulee jatkossakin alenemaan, kun taas palvelu- ja jalostuselinkeinojen painoarvojen voidaan arvioida olevan kasvussa.

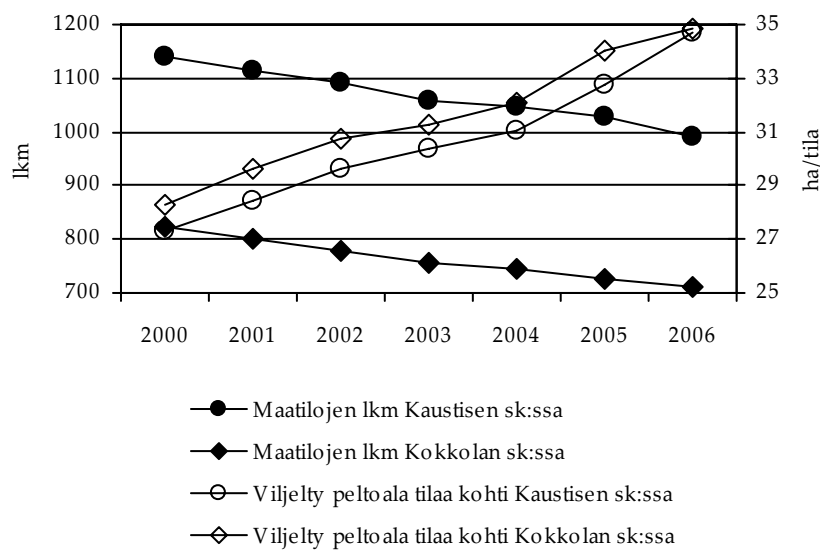
4.2 Maatalous

Kaustisen seutukunnan – samoin kuin koko Suomen – maatalous on käymässä läpi voimakasta rakennemuutosta. Maatilojen lukumäärä on vähentynyt Kaustisen seutukunnassa 1 142:sta 992:een vuodesta 2000 vuoteen 2006 (*kuva 3*). Samana ajanjaksona maatilaa kohti laskettu viljelty peltoala on kasvanut 27,3:sta 34,7 hehtaariin. Kokkolan seutukunnassa maatalouden kehitys on ollut samantyyppistä kuin Kaustisen seutukunnassa.

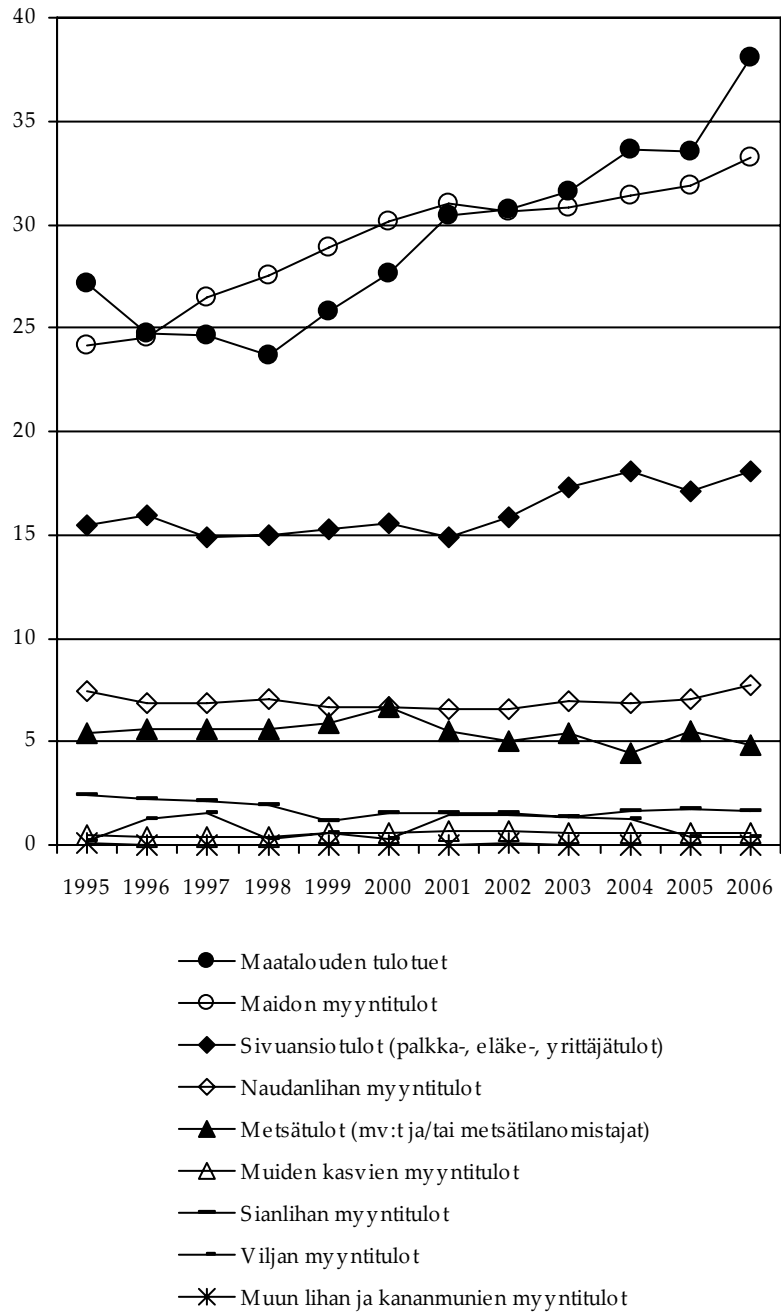
Kuvassa 4 ovat esitettyinä maatilojen euromääräiset tulot tulolajeittain Kaustisen seutukunnassa vuosina 1995–2006. Tulolajeja ovat maatalouden tulotuet, maataloustuotteiden myyntitulot, metsätulot ja sivuansiotulot. Kaustisen seutukunnan osalta maatilojen erilaiset tulolajit voidaan jakaa neljään suuruusluokkaan. Selvästi eniten tuloja on tullut tulotuista ja maidon myyntituloista. Toiseksi eniten tuloja on tullut sivuansioista, joihin on laskettu mukaan palkka-, eläke- ja yrittäjätulot. Kolmanneksi suurimman tulolajiluokan muodostavat naudanlihan myyntitulot ja metsätulot. Suhteellisen pieni merkitys tulonlähteinä sen sijaan on ollut sianlihan myynnillä, viljan myynnillä, muiden kasvien myynnillä sekä muun lihan ja kananmunien myynnillä. Kokkolan seutukunnan maatilojen tulonmuodostus eroaa Kaustisen seutukunnan tilanteesta niin, että Kokkolan seutukunnassa muiden kasvien, lähinnä perunan, myyntitulot ovat samaa suuruusluokkaa

kuin naudanlihan myyntitulot ja metsätulot (liitekuva 4a; ks. myös liitekuva 4b).

Kuvassa 5 ovat tulolajeittain esitettyinä Kaustisen seutukunnan osuudet Suomen kaikkien maatalojen tuloista vuosina 1995–2006. Osuus kuvaa seutukunnan erikoistumista kysymyksessä olevien tulolajien hankintaan: mitä suurempi osuus on, sitä erikoistuneempi seutukunta on kyseisen tulolajin muodostajana. Kuvasta 5 on nähtävissä, että Kaustisen seutukunnan maatalouden selvästi tärkeimmät erikoistumisalat ovat naudanlihan ja maidon tuotanto. Verrattaessa Kaustisen ja Kokkolan seutukuntien maatalouden erikoistuneisuutta keskeisimpänä erona voidaan mainita, että Kokkolan seutukunnassa muiden kasvien, lähinnä perunan, viljely nousee maidon ja naudanlihan tuotannon tuntumaan tärkeänä erikoistumisalana (liitekuva 5a; ks. myös liitekuva 5b).

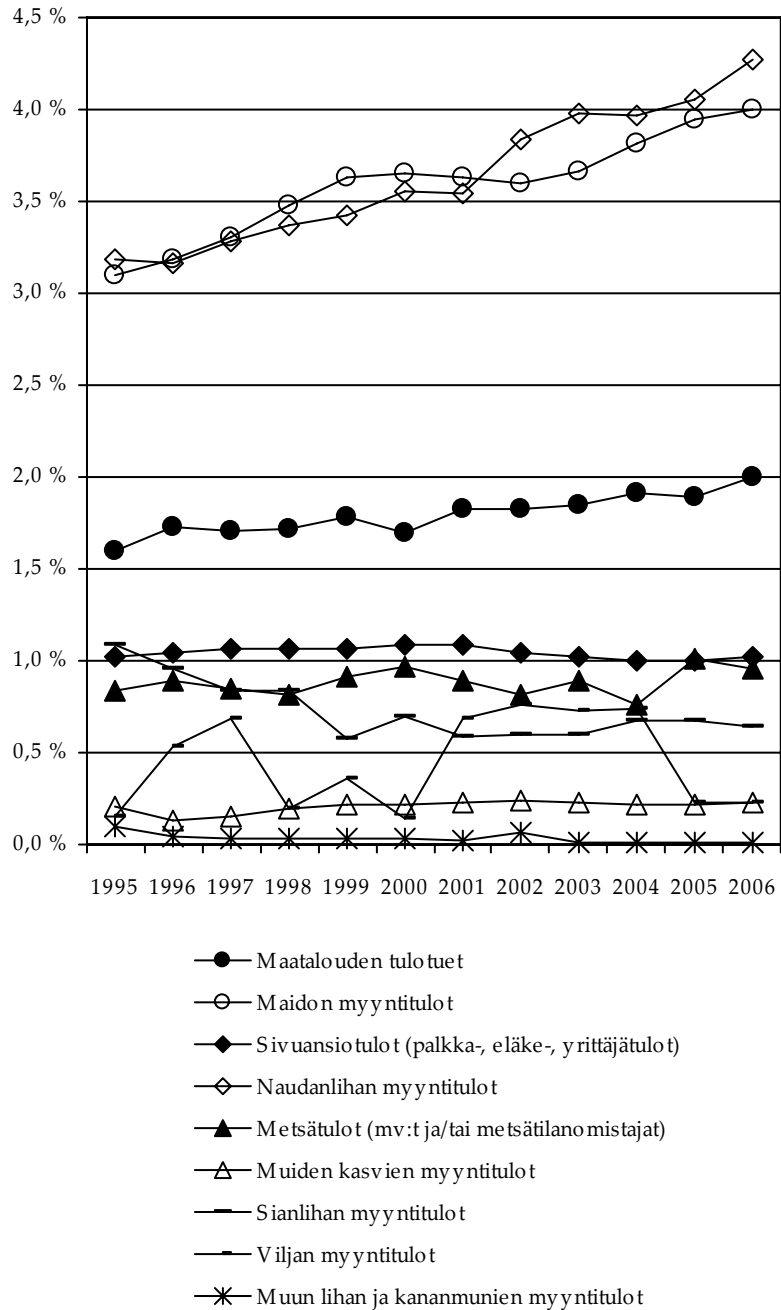


Kuva 3. Maatilojen lukumäärän ja tilaa kohti lasketun viljellyn peltoalan kehitys Kaustisen ja Kokkolan seutukunnissa vuosina 2000–2006.
Lähde: Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus TIKE, Matilda, Maatilarekisteri.



Kuva 4. Maatilojen tulot (milj. €) tulolajeittain Kaustisen seutukunnassa vuosina 1995–2006 (vrt. liitekuvat 4a ja 4b).

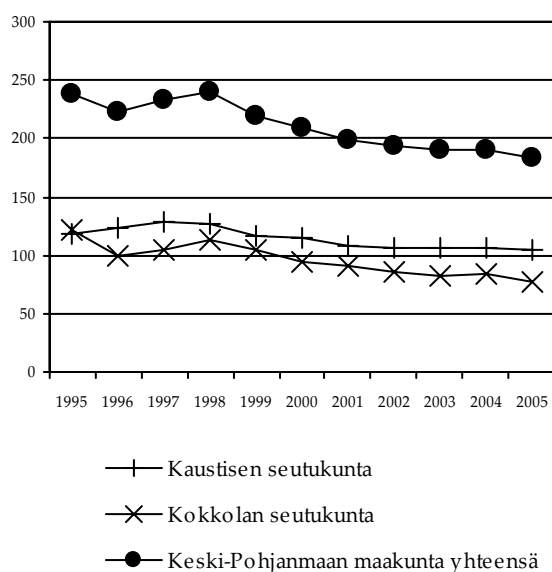
Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Maatilojen rahavirtalaskelmat.



Kuva 5. Kaustisen seutukunnan mautilojen osuus koko Suomen mautilojen tuloista tulolajeittain vuosina 1995–2006 (vrt. liitekuvat 5a ja 5b).
Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Mautilojen rahavirtalaskelmat.

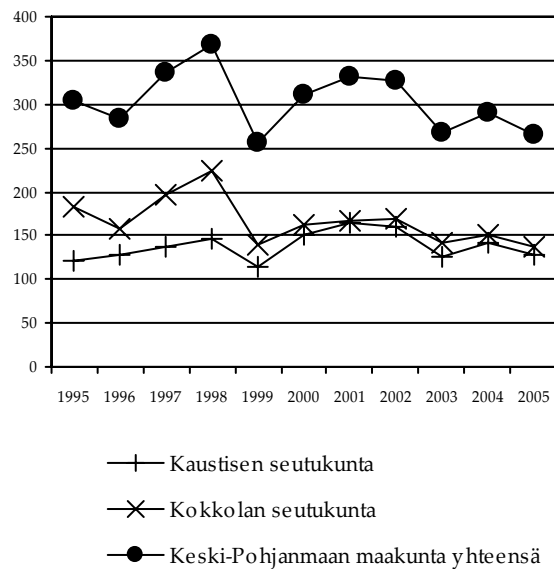
4.3 Turkistalous

Kaustisen ja Kokkolan seutukunnat ovat turkistalousalueina suhteellisen tasavahvoja (ks. *kuvat 6–8*). Turkistarhojen lukumäärä on pienentynyt Kaustisen seutukunnassa 118:sta 105:een vuodesta 1995 vuoteen 2005 (kuva 6). Työpaikkamäärällä ja liikevaih dolla mitattuna kehitys on suhdannevaihteluista johtuen ollut vaihtelevampaa (kuvat 7 ja 8).

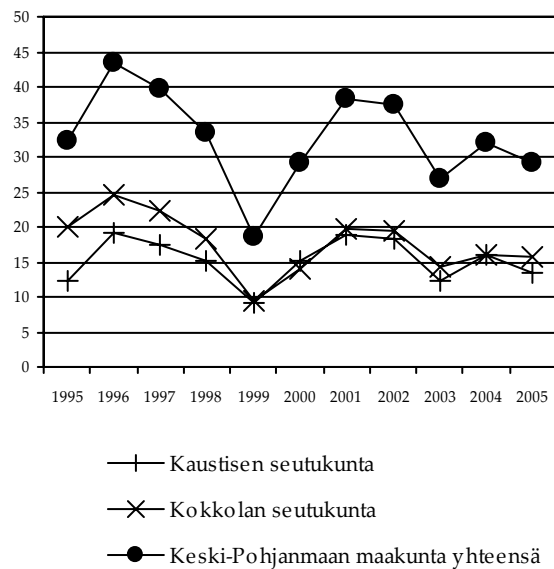


Kuva 6. Turkistarhojen lukumäärän kehitys Kaustisen ja Kokkolan seutukunnissa sekä Keski-Pohjanmaan maakunnassa vuosina 1995–2005.

Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.

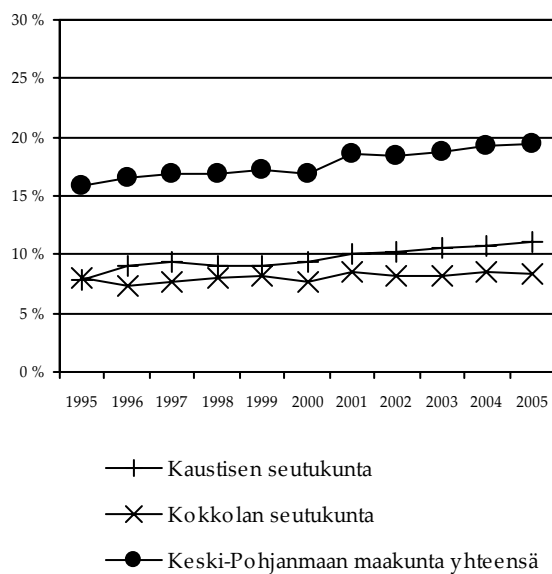


Kuva 7. Turkistarhauksen työpaikkamäärän kehitys Kaustisen ja Kokkolan seutukunnissa sekä Keski-Pohjanmaan maakunnassa vuosina 1995–2005.
Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.



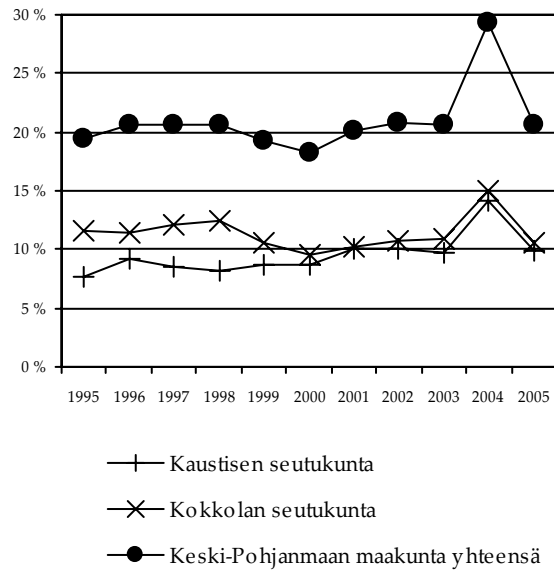
Kuva 8. Turkistarhauksen liikevaihdon (milj. €) kehitys Kaustisen ja Kokkolan seutukunnissa sekä Keski-Pohjanmaan maakunnassa vuosina 1995–2005.
Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.

Turkistarhaus on Suomessa alueellisesti siinä määrin harvinainen toimiala, että Keski-Pohjanmaan maakunnan ja sen seutukuntien erikoistuneisuus turkistarhaukseen on jopa suurempaa kuin erikoistuneisuus maidon ja naudanlihan tuotantoon (ks. *kuvat 9–11*). Sekä Kaustisen että Kokkolan seutukunnan osuus koko Suomen turkistarhauksesta eri mittareilla mitattuna on noin 10 prosenttia eli yhteensä Keski-Pohjanmaan maakunnan osuus koko Suomen turkistarhauksesta on noin 20 prosenttia.

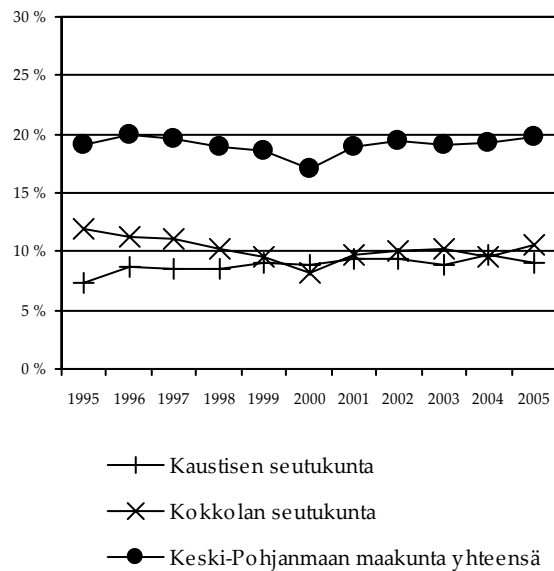


Kuva 9. Kaustisen ja Kokkolan seutukuntien sekä Keski-Pohjanmaan maakunnan osuudet koko Suomen turkistarhojen lukumäärästä vuosina 1995–2005.

Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.



Kuva 10. Kaustisen ja Kokkolan seutukuntien sekä Keski-Pohjanmaan maakunnan osuudet koko Suomen turkistarhauksen työpaikoista vuosina 1995–2005. Vuoden 2004 yleisestä linjasta poikkeavissa tiedoissa lienee jonkinlaista tilasto- tai muuta virhettä. Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.



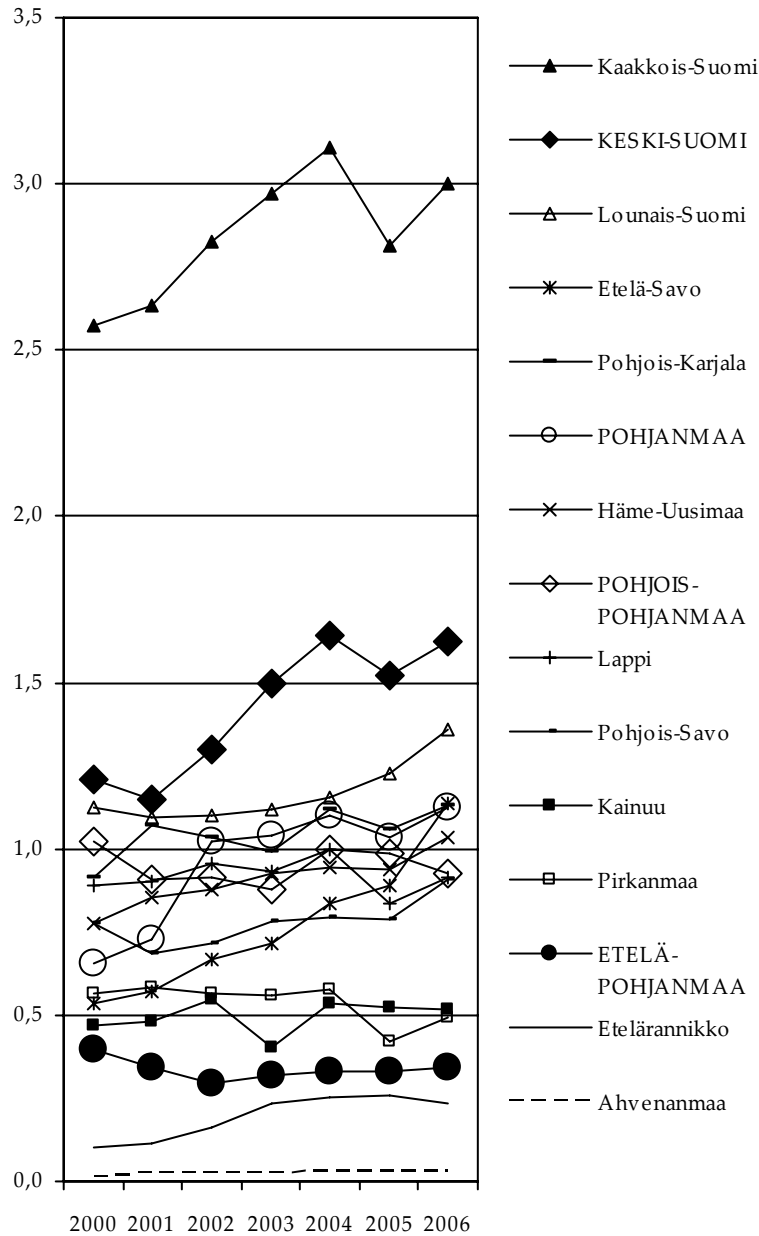
Kuva 11. Kaustisen ja Kokkolan seutukuntien sekä Keski-Pohjanmaan maakunnan osuudet koko Suomen turkistarhauksen liikevaihdosta vuosina 1995–2005. Lähde: Tilastokeskus / Toimipaikkatilastot.

4.4 Bioenergian tuotanto

Bioenergian eri muotojen – metsäenergian, peltoenergian, biokaasun ja turpeen – tuotannosta on suhteellisen vaikea saada kaiken kattavia tilastollisia aikasarjoja vuodesta 2000 vuoteen 2006. Se kuitenkin voidaan todeta, että kaikkien bioenergiamuotojen osalta käyttämätöntä potentiaalia arvioidaan olevan runsaasti. Bioenergian tuotannon voidaan siis sanoa olevan kehitystai-paleensa alkuvaiheessa.

Bioenergiamuodoista tärkein tällä hetkellä on metsäenergia. Sen osalta Metsäntutkimuslaitos (Metla) kerää aikasarjatilastoa kiinteiden puupolttoaineiden käytöstä lämpö- ja voimalaitoksissa metsäkeskusalueittain (*kuva 12*). Tässä tilastossa puupolttoaineiden käyttö paikantuu siis sille metsäkeskusalueelle, jossa lämpö- tai voimalaitos sijaitsee. Kaustisen seutukunnan ja koko Keski-Pohjanmaan maakunnan kannalta tilasto on hankalasti tulkittavissa oleva, koska Kaustisen seutukunta ja Kokkolan seutukunta Kokkolan kaupunkia lukuun ottamatta kuuluvat yhdessä Etelä-Pohjanmaan maakunnan kanssa Metsäkeskus Etelä-Pohjanmaan alueeseen. Sen sijaan Kokkolan ja Pietarsaaren kaupungit, joissa sijaitsee suuria lämpö- ja voimalaitoksia ja joihin toimitetaan puupolttoaineita myös Keski-Pohjanmaan maaseutualueilta, kuuluvat Metsäkeskus Rannikon Pohjanmaan alueeseen.

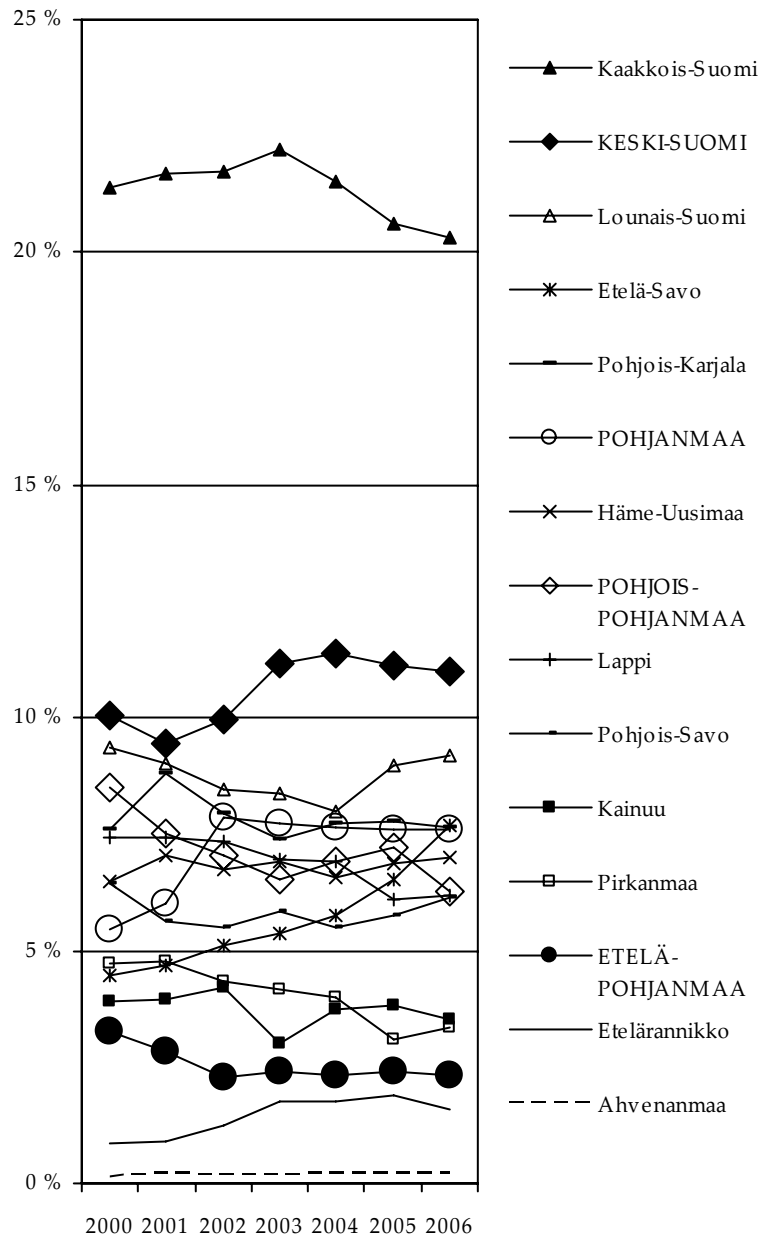
Kaustisen seutukunnan osalta tuntuisi olevan perusteltua olettaa, että sieltä toimitettaisiin vähemmän puupolttoainetta Kokkolaan ja Pietarsaareen kuin Kokkolan seutukunnasta. Näin ajateltuna suuri osa Kaustisen seutukunnassa tuotetuista puupolttoaineista käytettäisiin alueen omissa lämpö- ja voimalaitoksissa. Näin ajatellen kuvassa 12 oleva Etelä-Pohjanmaata kuvaava käyrä kuvastaisi myös Kaustisen seutukunnan valtakunnallista asemaa puupolttoaineiden käyttäjänä. Tilastojen valossa Kaustisen seutukunta näyttäisi ainakin vielä tällä hetkellä olevan valtakunnallisesti suhteellisen pieni tekijä metsäenergian tuotannossa (ks. myös *kuva 13*).



Kuva 12. Kiinteiden puupolttoaineiden käyttö (milj. m³) lämpö- ja voimalaitoksissa metsäkeskuserittäin vuosina 2000–2006.

Keski-Pohjanmaan maakunnasta Kokkola kuuluu Metsäkeskus Rannikon Pohjanmaan alueeseen ja muut kunnat Metsäkeskus Etelä-Pohjanmaan alueeseen. Kiinteitä puupolttoainelajeja ovat metsähake, teollisuuden puutädehake, sahanpuru ja muut purut, kuori, muu kiinteä puupolttoaine, puupelletit ja -brikitit sekä kierrätyspuu.

Lähde: Metla / Metinfo / Tilastopalvelu / 30.10.2007.



Kuva 13. Metsäkeskusalueiden osuudet koko Suomen kiinteiden puupoltto-aineiden käytöstä (milj. m³) lämpö- ja voimalaitoksissa vuosina 2000–2006. Keski-Pohjanmaan maakunnasta Kokkola kuuluu Metsäkeskus Rannikon Pohjanmaan alueeseen ja muut kunnat Metsäkeskus Etelä-Pohjanmaan alueeseen. Kiinteitä puupolttoainelajeja ovat metsähake, teollisuuden puutähdehake, sahanpuru ja muut purut, kuori, muu kiinteä puupolttoaine, puupelletit ja -briketit sekä kierrätyspuu. Lähde: Metla / Metinfo / Tilastopalvelu / 30.10.2007.

5 Hanketoiminnan panostusten näkyminen toimialojen yleisessä kehityksessä

Koko aluetalouden tasolla luonnonvara-alan hanketoiminta ei ole kyennyt kääntämään kasvuun alkutuotannon heikkenevää asemaa Kaustisen seutukunnan elinkeinorakenteessa. Kuitenkin hanketoiminnalla on pystytty edistämään sopeutumista rakennemuutokseen. Sisäasiainministeriö näkee Tavoite 1 -alueen maaseudun kehittämisessä puutteeksi sen, että Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan toimia ei ole riittävästi nivottu alueelliseen kehittämiseen (Tavoite 1 -ohjelmien... 2007). Maatalouden kehittämistä on siis harjoitettu liiaksi irrallaan muusta maaseudun ja aluetalouksien kehittämisestä. Sisäasiainministeriö arvioi myös, että Tavoite 1 -ohjelman toteutumista on hidastanut myös aidosti uusien hankeideoiden ja innovaatioiden puute (Tavoite 1 -ohjelmien... 2007). Samansuuntaista kritiikkiä voidaan esittää myös Kaustisen seutukunnassa luonnonvara-alalla ajanjaksona 2000–2006 harjoitetun kehittämishanketoiminnan suuntaan. Pääpainon voidaan sanoa olleen pikemminkin olemassa olevan osaamisen leviittämisessä kuin uuden osaamisen luomisessa.

Maatalouden osalta rakennekehitys on ollut Kaustisen seutukunnassa yleisen linjan mukaisesti voimakasta: maatilojen lukumäärä on vähentynyt ja keskipinta-ala on kasvanut. Myös alueen erikoistuminen naudanlihan ja maidon tuotantoon on syventynyt. Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman väliarvioinnin mukaan Kaustisen seutukunta on ainoa Pohjois-Suomen alueista, jossa maatilatalouden tulot eivät ole jääneet jälkeen valtakunnallisesta keskiarvosta (Pohjois-Suomen... 2003: 60). Kaustisen seutukunnan maatilojen sopeutumista rakennemuutokseen ovat kiistatta helpottaneet alueella toteutetut kehittämishankkeet, joista vaikuttavimmiksi voidaan arvioida erityisesti maatilojen johtamisen edistämiseen sekä tietotekniikan ja uuden tuotantoteknologian hyödyntämisen edistämiseen liittyvät hankkeet. Sen sijaan on huomattavasti vaikeampaa arvioida, kuinka suuri merkitys maatalouden sopeutumiseen on ollut hankkeilla, joissa on pyritty lisäämään maatilojen välistä yhteistyötä tai edistämään laatuajattelun omaksumista. Hankalaa on osoittaa myöskään tutustumis- ja opintomatkojen, TYKY-toiminnan, maanviljelijöitä palvelevan Internet-portaalin, alkionsiirtoon liittyvien hankkeiden ja eläinten ennakoivaan terveydenhuoltoon liittyvien hankkeiden vaikutusta maatalouden yleiseen kehitykseen. Muutosta maatalouden yleiseen kehityssuuntaan eivät ole saaneet aikaan myöskään uusi-

en innovaatioiden etsintään eivätkä maataloustuotteiden jatkojalostuksen ja markkinoinnin kehittämiseen pyrkineet hankkeet.

Turkistaloudessa on tapahtunut samantapaista rakennekehitystä kuin muusakin maatilataloudessa: tarhojen määrä on vähentynyt ja keskikoko on kasvanut. Turkistarhauksen työpaikkamäärä ja liikevaihto ovat suhdannevaihteluista huolimatta säilyneet suurin piirtein samalla tasolla vuodesta 1995 vuoteen 2005. Kaustisen seutukunta on säilyttänyt hyvin asemansa Keski-Pohjanmaan ja koko Suomen turkistalouden kokonaisuudessa. Turkistalouden kehittämishanketoiminta painottui Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006 suurehkoihin hankkeisiin, joissa pyrittiin mahdollisimman monipuolisesti edistämään eri asioita turkistaloudessa. Ensiksi toteutettiin laaja, koko pohjalaisen turkistalousalueen kattava, ylimääräinen, turkistalouden osaamisverkoston rakentamiseen pyrkinyt hanke. Tämän jälkeen Kaustisen seutukunnassa toteutettiin oma, alueen turkistarhaajien tarpeista lähtenyt hanke. Haastateltujen mukaan ensin mainitusta hankkeesta jäi viimeksi mainittuun verrattuna hieman ”paperinmakuinen” vaikutelma: siinä painopiste oli ehkä liikaa suunnitelmien ja muiden paperien tuottamisessa, kun taas jälkimmäinen koettiin enemmän tarhaajien konkreettisia tarpeita vastanneeksi. Kaiken kaikkiaan kehittämishanketoiminnalla on varmasti ollut oma osuutensa Kaustisen seutukunnan turkistalouden aluetaloudellisen aseman säilymiselle entisellään ohjelmakaudella 2000–2006. Hankkeiden loppuraportit ja haastatellut korostavat erityisesti laatuajattelun kehittymistä ja laadun paranemisen näkymistä alueen tarhaajien niin sanotuissa huippulista- ja nahkanäyttelysijoituksissa. Kehittämishankkeiden sisällöt ovat kuitenkin olleet niin monipuolisia, että on vaikeaa osoittaa esimerkiksi vain yhtä tai kahta tärkeintä alan kehitykseen vaikuttanutta tekijää.

Bioenergian tuotanto on Kaustisen seutukunnassa vielä kehityskaarensa alkuvaiheessa. Alan kehittämishanketoiminta on ollut ohjelmakaudella 2000–2006 vielä pitkälti esiselvitystyypistä, erilaisten mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen etsintää ja kartoittamista. Kuluvalle ohjelmakaudella 2007–2013 hanketoiminta tulee luultavasti vilkastumaan, kun alan alueellinen kehittämisohjelma saadaan valmiiksi ja sitä ryhdytään toteuttamaan. Kaustisen seutukunta ja koko Keski-Pohjanmaa lähtevät bioenergian tuotannon kehittämisessä ”takamatkalta” verrattuna moniin muihin Suomen alueisiin.

6 Vaikuttavuuden laadulliset mittarit

6.1 Kilpailukyky

Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman väliarvioinnissa (Pohjois-Suomen... 2003: 16–17) esitetään luettelo alueen kilpailukyvyn elementeistä. Siinä painottuvat tekijät, joihin julkisrahoitteisella kehittämistyöllä voidaan vaikuttaa:

- (1) Erikoistuminen, keskittymät ja verkostot
- (2) Yritysten toimintaympäristö ja kehittäjäinstituutiot
- (3) Tutkimus, korkeakoulut, koulutus ja koulutusjärjestelmä
- (4) Elin- ja asuinympäristön laatu
- (5) Imago
- (6) Kaupunkiseutujen välinen verkottuminen.

Kaustisen seutukunnan luonnonvara-alan voidaan sanoa olevan *erikoistunut* turkistalouteen, naudanlihan ja maidon tuotantoon sekä hevostalouteen. Kilpailukyky ei kuitenkaan näillä toimialoilla ole itsestään selvyys. Suurimpana syynä tähän on Suomen pohjoinen maantieteellinen sijainti suhteessa muuhun Eurooppaan ja tästä aiheutuvat keskimääräistä suuremmat tuotantokustannukset. Työn ja pääoman tuottavuuden arvioidaan olevan esimerkiksi Suomen maidon tuotannossa kansainvälisesti vertailtuna heikkoa. Tuottavuuden tavoittelua haittaavat myös pienet peltolohkokoot ja maanomistuksen pirstaleisuus. Kilpailukyvyn suhteen yksi suurimmista koko Keski-Pohjanmaan ongelmista on se, että täällä on maataloudelle otettu raaka-aineen tuottajan rooli. Suurin osa maakunnassa tuotetuista maataloustuotteista jalostetaan alueen ulkopuolella. Myös maataloustuotteisiin liittyvä tuotekehitys ja markkinointi hoidetaan pääasiassa alueen ulkopuolelta käsin. Nämä heikkoudet ovat ehkäisseet innovatiivisen klusterin syntymistä keskipohjalaisen elintarviketuotannon ympärille. Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan maakunnan maatalouden kilpailuasemaa heikentää siis tuotantolähtöisyys, joka ilmenee myös innovatiivisuuteen pyrkivillä uusilla toimialoilla, kuten luomutuotannossa ja marjanviljelyssä. Uusilla aloilla painopisteen pitäisi olla nykyistä enemmän markkina- ja tuotelähtöisyydessä tuotantolähtöisyyden asemesta. Turkistalouden erityisongelmana ovat suhdannevaihtelut, jotka aiheuttavat epävakautta alan kilpailukykyisyyteen.

Mitä tulee luonnonvara-alan *yritysten toimintaympäristöön ja kehittäjä-instituutioihin* Kaustisen seutukunnassa ja Keski-Pohjanmaan maakunnassa, niin kehittäjäinstituutiot muodostavat yhdessä yritysten kanssa vahvan sosiaalisen ja kulttuurisen blokin. Olisi vaikeaa kuvitella luonnonvara-alan hanketoimintaa ilman Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovan keskeisimpiä toimijoita – MTK Keski-Pohjanmaata, ProAgria Keski-Pohjanmaata, Keski-Pohjanmaan maaseutuopistoa, Keski-Pohjanmaan Metsänomistajien Liittoa ja Pohjois-Suomen Turkiseläinten Kasvattajia. Nämä organisaatiot ovat vastanneet hankkeista, joilla on pyritty edistämään maatilojen johtamista, talousosaamista, tuotantokustannusten hallintaa, tuotanto-osaamista, laatuosaamista, suunnittelua, investointeja, sukupolvenvaihdoksia ja tilusjärjestelyjä sekä kehittämään maatilojen välistä yhteistyötä ja maanviljelijöiden tietoyhteiskuntavalmiuksia.

Luonnonvara-alan *tutkimuksen, korkeakoulujen, koulutuksen ja koulutusjärjestelmän* edustajia Keski-Pohjanmaan luonnonvara-alalla ovat Metsäntutkimuslaitoksen (Metlan) Kannuksen toimintayksikkö, MTT:n (Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen) Kannuksen yksikkö ja Keski-Pohjanmaan maaseutuopiston Kannuksen, Kaustisen ja Perhon yksiköt. Bioenergia-alan osalta myös Kokkolan yliopistokeskus Chydenius ja Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulun Centria, tutkimus ja kehitys -yksikkö voidaan laskea mukaan keskipohjalaisiksi luonnonvara-alan tutkimus- ja koulutusyksiköiksi. Luonnonvara-alan perusopetuksen määrän ja laadun suhteen, ainakin maatalouden ja turkistalouden osalta, voidaan Keski-Pohjanmaalla olla suhteellisen tyytyväisiä, mutta tutkimusyksiköitä on ohjelmakaudella 2000–2006 hyödynnetty kehittämistoiminnassa liian vähän. Karkeasti ilmaisten innovaatiotoiminnan voidaan sanoa jääneen olemassa olevan osaamisen levittämisen asteelle. Tutkimuksen hyödyntämisessä luonnonvara-alalla ei kannata pitäytyä pelkästään alueelta löytyvään osaamiseen, vaan t&k-kumppaneita on syytä etsiä myös alueen ulkopuolelta, aina ulkomaita myöten.

Niistä tekijöistä, jotka Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman arvioinnissa (Pohjois-Suomen... 2003: 60) mainitaan alueen kilpailukyvyn elementteinä, kolme viimeksi mainittua eli *elin- ja asuinympäristön laatu, imago ja kaupunki-seutujen välinen verkottuminen* eivät tulleet juurikaan esiin Kaustisen seutukunnassa toteutetussa luonnonvara-alan hanketoiminnassa ohjelmakaudella 2000–2006. Tosin turkistaloutta koskevassa hanketoiminnassa pyrittiin ohjelmakauden alkupuolella tekemään myös imagotyötä. Turkistarhauk-

sella on harminaan vaikea imago-ongelma: turkistarhaus oli kesällä 2005 toteutetun kyselytutkimuksen mukaan keskipohjalaisnuorten keskuudessa vähiten haluttu työskentelytoimiala (17 toimialan joukosta) (Niemi ym. 2005: 43). Kaiken kaikkiaan näyttäisi siltä, että luonnonvara-alan kehittämisessä tulisi jatkossa kiinnittää nykyistä enemmän huomiota niin sanottujen pehmeiden arvojen esille tuontiin ja markkinointiin.

6.2 Toimijoiden sosiaalinen kyvykkyys ja kollektiivinen tehokkuus

Tässä luvussa tarkastellaan Kaustisen seutukunnassa luonnonvara-alan hanketoiminnassa mukana olleiden toimijoiden sosiaaliseen kyvykkyYTEEN ja kollektiiviseen tehokkuuteen liittyviä hyviä käytäntöjä ja ongelmia. Nämä tarkastelut tehdään hankkeiden hallinnoinnin, hankkeiden toteutuksen ja toimijoiden välisten sosiaalisten suhteiden näkökulmista.

Hyvät käytännöt

Hankkeen *hallinnoinnin* näkökulmasta olisi toivottavaa, että hankesuunnitelma olisi jämäkkä. Tällöin kaikki hankkeen osapuolet tietäisivät tarkkaan, mitä on milloinkin menossa. Ohjausryhmien osalta on hyvä aina välillä vaihtaa ohjausryhmiin nimitettäviä henkilöitä, sillä yksittäisen ihmisen ideat tulevat tavallisesti melko nopeasti käytetyiksi loppuun.

Hankkeen tehokas *toteuttaminen* asettaa joitakin edellytyksiä hankevetäjälle. Hankevetäjän tulisi olla tunnettu henkilö alueella, hänen tulisi olla innovatiivinen ja asiantunteva, hänen tulisi olla hankkeeseen sitoutuva ja kokopäiväisesti ja koko hankeajan tavoitettavissa oleva. Persoonaltaan hänen tulisi olla sellainen, että hän saa ihmiset mukaan toimintaan aktiivisella, sitouttamalla ja tarvittaessa potkimalla väen liikkeelle. Hankevetäjän ei välttämättä tarvitse olla kehitettävän alan asiantuntija: hän voi keskittyä hankebyrokratian hoitamiseen ja hankkeessa tarvittavan asiantuntemuksen ostamiseen. Hankkeeseen osallistujat toivovat, että hankkeesta on heille konkreettista hyötyä, että heihin otetaan hankkeen taholta yhteyttä, että hankkeeseen sisältyy tilakohtaista neuvontaa ja että hankkeeseen sisältyvät koulutukset järjestetään lähellä heidän asuinpaikkaansa. Ohjausryhmän lisäksi hankkeella on hyvä olla pienempi, tiiminä työskentelevä työryhmä,

johon kuuluvat hankehenkilöstön lisäksi keskeisimmät ohjausryhmän asiantuntijajäsenet. Erilaisilla Internet-sovelluksilla, kuten koulutuskalenteilla, oppailla, laatukäsikirjoilla, lomakkeilla ja karttapalveluilla voidaan tehostaa hankkeen ulkoista ja sisäistä viestintää. Hankkeessa tulisi harrastaa jatkuvaluonteista itsearviointia. Hankkeen loppuraporttiakin voi ryhtyä kirjoittamaan heti hankkeen alussa, jotta keskeiset asiat eivät pääse unohdumaan hankkeen kiireisessä päätösvaiheessa.

Toimijoiden välisissä *sosiaalisissa suhteissa* on Keski-Pohjanmaalla osoittautunut toimivaksi käytännöksi se, että kehittäjäinstituutiot synnyttävät hankkeita ja tarjoavat niitä sitten käytännön toimijoiden hyödynnettäviksi. Kehittäjäinstituutioiden ja yritysten sosiaaliset suhteet ovat niin tiiviit, että hankkeita voidaan useimmiten pitää yrityslähtöisinä. Vaikka kehittämissankkeisiin osallistuminen painottuu vain osaan potentiaalisia yrityksiä, hanketoiminta synnyttää osallistujien ja hankehenkilöstön välille yhteishenkeä ja sosiaalisuutta. Tämä puolestaan edistää eri osapuolten keskinäistä luottamusta ja hanketoiminnan jatkuvuutta. Kehittäjäinstituutiot edustavat hanketoiminnassa jatkuvuutta myös sillä tavalla, että niiden voidaan ajatella olevan ainakin moraalisisessa vastuussa hankkeissa kehitettyjen asioiden jatkuvuudesta hankkeen päätyttyä. Sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä voidaan edistää myös siirtymällä konsultoinnissa yrityskohtaisesta neuvonnasta pien- ja kehittämissryhmätyöskentelyn suuntaan. Myös erilaiset juhlat, illanistujaiset ja TYKY-toiminta voivat toimia sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistäjinä. Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosasto koetaan luonnonvara-alan toimijoiden keskuudessa useammin kumppaniksi kuin hankerahoitusta valvovaksi viranomaiseksi.

Ongelmat

Hankkeen *hallinnoinnin* osalta koetaan joskus ongelmaksi se, että rahoittaja ei tunnu olevan kiinnostunut varsinaisen kehitettävän asian toteutumisesta. Rahoittaja on tällöin pikemminkin kiinnostunut siitä, että hanke on ikään kuin "dominokeksi": siihen on sopivassa suhteessa pakattu idea, rahoitus, tavoitteet, toimintatavat ja tulokset niin, että hankkeeseen myönnetty rahoitus tulee käytetyksi. Joskus hallinnointi koetaan liian byrokraattiseksi – jopa hankevetäjän pikkutarkkuuden seurauksena. Ohjausryhmätyön ongelmana voi yhtäältä olla, että se on liian passiivinen tai toisaalta, että se on laatinut hankkeelle liian tarkan ja tiiviin toimintasuunnitelman.

Hankkeen *toteutuksessa* ongelmana voi olla hankkeen sisällön laajuus, joka voi aiheuttaa työmäärän paisumista ja priorisointiongelmia. Tällaisessa hankkeessa myös rahoitussuunnitelman laadinta ja sen noudattaminen voi olla vaikeaa. Hanke toteutuu todennäköisesti huonosti, jos hankevetäjä koetaan jotenkin huonoksi, esimerkiksi oman etunsa tavoittelijaksi. Myös hankehenkilöstön sitoutumattomuus, osa-aikaisuus ja vaihtuvuus koetaan hanketoiminnan ongelmiksi. Hankkeisiin osallistuvien ja potentiaalisten osallistujien hankeväsymys, laiskuus, vaatimattomuus ja arkuus mainitaan joskus hanketoiminnan ongelmiksi. Osallistujat ovat haluttomia matkustamaan kuntakeskusta kauemmaksi hanketoiminnan takia. Joskus hankkeissa toteutettujen tutustumis- ja opintomatkojen tarpeellisuus ja hyödyllisyys asetetaan kyseenalaiseksi.

Suurissa, ylimaakunnallisissa hankkeissa voi toimijoiden keskinäisiä *sosiaalisia suhteita* hiertää se, että yksittäisen alueen tai yksittäisen toimijan näkökulmasta hankkeen toiminta saattaa näyttää jotenkin vinoutuneelta tai äärimmillään jopa tarpeettomalta rahan ja ajan haaskaukselta. Joskus tuntuu, että hankkeita synnytetään ja toteutetaan liian asiantuntijavaltaisesti niin, että hankkeiden tavoitteet eivät saavuta riittävästi potentiaalisten osallistujien ymmärrystä. Esimerkiksi tilusjärjestelyhankkeissa on tavallista perustella hanketta taloudellisten rationaliteettien kautta, vaikka tilusjärjestelyihin liittyy aina myös pehmeämpiä, sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja. Asiantuntijavaltaisuus johtaa helposti siihen, että hankkeisiin osallistuva joukko jää optimaalista pienemmäksi. Suuri osa potentiaalisista osallistujista jää tällöin passiiviseksi ja hankkeiden ulkopuolelle. Pahimmillaan hanketoiminta jää pienen piirin itsekkääksi puuhailuksi. Arviointiaineistojen perusteella ohjelmakaudella 2000–2006 Kaustisen seutukunnassa ja myös koko Keski-Pohjanmaalla erityisesti koneysteistyön kehittämiseen pyrkineiden hankkeiden toiminta jäi liian pienen kohderyhmän toiminnaksi. Arviointia tehtäessä kävi yllättäen ilmi, että useammassa kuin parissa tapauksessa hankevetäjä suhtautui hieman ylenkatsovasti arviointitutkimukseen. Tämä ilmeni esimerkiksi ärtyisyytenä, välttelynä ja muistamattomuutena hankkeiden loppuraportteja pyydetessä ja haastattelumahdollisuutta tiedusteltaessa. Ikään kuin hanketoiminnasta olisi – näiden tapausten perusteella pääteltynä – kehittynyt jonkinlainen itsestään selvyys tai automaatti, johon ei hankkeen rahoittajalla eikä ulkopuolisella arvioitsijalla olisi syytä mitenkään puuttua. Myös hankkeisiin osallistuneiden keskinäisissä suhteissa oli ongelmia, joita nimitettiin muun muassa kateudeksi, asennevammoiksi ja yhteen sopimattomiksi henkilökemioiksi. Yksi tutkimuksessa esille nous-

seista ”rintamalinjoista” kulkee varakkaiden ja köyhien mautilojen edustajien välillä. Suuren ja varakkaan mautilan on helpompi irrottaa voimavaroja hanketoimintaan ja siitä hyötymiseen kuin pienen ja köyhän tilan.

6.3 Aluetason älykkyys

Tässä luvussa tarkasteltavan aluetason älykkyuden käsitteen avulla arvioidaan sitä, kuinka hyvin luonnonvara-alan hanketoiminta on Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006 sopinut yhteen aluetaloudellisten kehittämistavoitteiden kanssa. Tarkastelussa pyritään tuomaan esiin aluetason näkökulmasta hanketoiminnan hyviä käytäntöjä ja ongelmia. Aluetason älykkyyttä etsitään hankkeiden hallinnoinnista, hankkeiden toteutuksesta sekä toimijoiden välisistä sosiaalisista suhteista.

Hyvät käytännöt

Hallinnoinniltaan erilaisilla ylimaakunnallisilla ja pienemmillä alueellisilla hankkeilla on molemmilla omat aluetaloudelliset etunsa. Ylimaakunnallisen hankkeen avulla saadaan usein käyttöön huomattavia resursseja, joilla on mahdollista päästä vaikuttaviin tuloksiin. Alueellisesti suppeiden hankkeiden etuna on, että niillä voidaan pureutua konkreettisiin paikallisiin kehittämistarpeisiin. Aluetason rahoittajatahojen ja hanketoimijoiden välisissä suhteissa tulee olla riittävästi luottamusta ja rohkeutta, jotta hanketoiminnassa päästään vaikuttaviin ja innovatiivisiin tuloksiin.

Hankkeilta edellytetään usein, että niiden tulisi olla yrityslähtöisiä. Tämän ajattelun mukaan hankkeet ja niiden *toteutus* tulisi suunnitella mittatilaustyönä yritysten tarpeiden mukaan. Yrityslähtöisyydessä on kuitenkin omat sudenkuoppansa. Ollaan kilpailuolosuhteita vääristävällä eli markkinatalouden toimivuutta heikentävällä tiellä, jos yrityslähtöisyyden päämääränä on vain tiettyjen, yrityksille kuuluvien kustannusten siirtäminen yhteiskunnan maksettavaksi hanketoiminnan kautta. Oikeammalla tiellä ollaan, kun hanketoiminnan avulla rakennetaan toimialan alueellista innovaatiojärjestelmää eli pyritään ennakoivasti luomaan edellytyksiä yritysten ja toimialojen uudistumiselle tulevaisuudessa. Parhaimmillaan hankkeissa uskalletaan testata sellaisia asioita, jotka normaalitoiminnassa jäisivät tekemättä. Hankkeiden tulee tuottaa lisäarvoa normaaliin toimintaan. Niitä

ei saa synnyttää pelkästään sen vuoksi, että hanketoimintaan on rahaa tarjolla tai että normaalitoimintaan tarvitaan lisäresursseja. Hanketoiminnan avulla on Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006 pystytty kehittämään maataloutta ja turkistaloutta laajasti ja kokonaisvaltaisesti. Maanviljelijöiden ja turkistarhaajien tietoyhteiskuntavalmiuksia on kehitetty. Internetiin on luotu maataloutta ja siihen liittyviä toimialoja palveleva portaali. Maataloudesta vapautuvan työvoiman työllistymistä on pyritty edistämään.

Luonnonvara-alan hanketoiminta on edistänyt toimijoiden *sosiaalista kanssakäymistä*, luottamusta, yhteistyötä ja yhteishenkeä. Parhaimpina esimerkkeinä tästä ovat hankkeiden myötä syntyneet osuuskunnat, pien- ja kehittämissryhmät sekä muut yhteistyöverkostot. Luottamukseen perustuvan yhteistyön syntyminen on vähittäinen, aikaa vievä prosessi.

Ongelmat

Hankkeiden *hallinnoinnin* osalta tässä, samoin kuin monissa muissakin arvioinneissa yleisinä ongelmina esille nousivat hallinnoinnin byrokraattisuus, ohjelma-asiakirjojen muodostamat jäykät puitteet, rahoitusten viivästykset ja hankekokonaisuuksien keinotekoinen pilkkominen hallinnollisesti ja ohjelma-alueittain erillisiksi hankkeiksi. Myös hankkeiden seuranta ja jatkuvuus koettiin puutteellisiksi.

Hankkeiden *toteutuksessa* ongelmana voidaan pitää niiden yleisluonteisuutta, sateenvarjomaisuutta. Tämä johtaa helposti siihen, että hankkeen toteutuma muodostuu melko satunnaisesti, sen mukaan, mihin toimintoihin alueelta löytyy kiinnostusta. Tuntuu siltä, että esimerkiksi niin sanottua laatuajattelua on ollut melko vaikeaa saada hanketoiminnan kautta viedyksi arkipäivän työkaluksi. Vaikuttaa myös siltä, että aika suuri osa hanketoiminnasta voidaan tulkita mieluummin normaalin toiminnan pyörittämiseksi tai innovaatioiden levittämiseksi kuin uusien innovaatioiden etsimiseksi ja synnyttämiseksi. Uusien ideoiden omaksumiseen tarvitaan aikaa: yksi hanke ei riitä ja ”kertaus on opintojen äiti”. Koulutusta ja neuvontaa onkin ollut jatkuvasti tarjolla. Osa tästä voidaan tulkita jopa ylitarjonnaksi. Eräs haastateltu kiteyttää hanketoiminnan ja ajan yhteen nivoutumisen mielenkiintoisella tavalla: *”Minulle on tullut hankkeesta mieleen, että se on vähän samanlainen kuin linja-auto; se tulee ja menee silloin, kun sen aikataulu on.*

Se on hyvä silloin, kun on justiin tarve mennä sinne... Mutta jos ei sitä kyytiä sillä hetkellä tarvitse, tai se menee väärään suuntaan, se on ihan turha...".

Mitä tulee hanketoimijoiden *sosiaalisiin suhteisiin*, niin usein on vaikeaa löytää sopivaa kilpailun ja yhteistyön kombinaatiota. Hanketoimintaan osallistuvat osittain kilpailevat samoista resursseista. Osittain he myös liittoutuvat keskenään. Näin ollen tapahtuu valikoitumista, jossa osa toimijoista lähtee hankkeisiin ja osa jää niiden ulkopuolelle. Tällaisessa tilanteessa voi kilpailuun syntyä vääristymää, jossa osa toimijoista saa hankkeiden kautta tukea toimintaansa ja osa ei saa. Pahimmassa tapauksessa hanketoiminta voi estää tai haitata markkinaperustaisen yritystoiminnan syntymistä ja kehittymistä. Tämänäsuuntaista kehitystä voidaan arvioida tapahtuneen Keski-Pohjanmaalla esimerkiksi maatiloja palvelevalla mikrotukihenkilötoimialalla. Tehtyjen haastattelujen perusteella näyttää siltä, että Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan luonnonvara-alan toimijat eivät vielä ole valmiita antamaan yhteistyöverkkojensa rakentamista tietoverkkojen haltuun. "Puskaradio" näyttää vielä olevan Internet-portaalia tehokkaampi väline asiakkaiden ja yhteistyökumppanien etsinnässä. Tutkimus- ja kehitysorganisaatioiden rooli Kaustisen seutukunnassa ohjelmakaudella 2000–2006 toteutetussa luonnonvara-alan hanketoiminnassa on ollut yllättävän vähäinen ottaen huomioon maakunnallisesti asetetut, toimialakohtaisten innovaatiojärjestelmien rakentamista koskevat tavoitteet. Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelmien osaamisen vahvistamista ja verkottumista koskevassa teema-arvioinnissa päädyttiin samantyyppiseen arvioon: osaamisen siirrossa osaamiskeskuksista maaseutualueille ei ole onnistuttu (Tavoite 1 -ohjelmien... 2005: 101).

7 Kehittämissuosituksat

Hankkeiden hallinnoinnin kehittäminen

Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman väliarvioinnissa todetaan, että Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan toimia ei ole riittävästi nivottu alueelliseen kehittämiseen (Pohjois-Suomen... 2003: 17). Mainitun arvioinnin mukaan maaseutuelinkeinoja koskevien säännösten tulkintoja tulisi laajentaa niin, että pyrittäisiin tukemaan mahdollisimman monenlaisten yritystoiminnan muotojen syntymistä maaseutualueilla. Kaustisen seutukunnassa ja Keski-Pohjanmaan maakunnassa toteutettavan nykyisentyypisen ja nykyisenlaajuisen luonnonvara-alan hanketoiminnan kannalta tämä merkitsee tarvetta siirtyä julkisperustaisesta hankerahoituksesta kohti tuottajajärjestöjen ja yritysten omaa rahoitusta. Tällainen siirtymä on sekä alueellisten että valtakunnallisten alue- ja maaseutupoliittisten tavoitteiden näkökulmasta perusteltua.

Ylimaakunnalliset kehittämishankkeet ovat tavoittelemisen arvoisia, koska niiden avulla on mahdollista saada käyttöön huomattavia resursseja. Niissä tulee kuitenkin riittävän tarkasti määritellä alueelliset tavoitteet, jotta kaikki osapuolet kokevat saavansa niistä riittävästi hyötyä.

Hanketoiminnan tueksi toivotaan järjestettävän lisää rahoittajien, hankehallinnoijien ja hankehenkilöstön yhteisiä kehityskeskusteluja ja eri alojen yhteisiä seminaareja.

Tuotantojärjestelmien kehittäminen

Luonnonvara-alan eri toimialojen kilpailukykyä tulee edelleen kehittää erikoistumista syventämällä ja tuotantoyksikköjen kokoja kasvattamalla. Tähän rakenteelliseen kehittämiseen tarvitaan edelleen apua koulutuksen ja neuvonnan muodossa. Turkistarhauksen erityisinä tarpeina ovat vakituksien neuvonnan ja lomituksen kehittäminen. Bioenergian tuotantoon pitää vielä panostaa monella eri tavalla ennen kuin siitä voidaan puhua Keski-Pohjanmaan erikoistumisalana.

Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan luonnonvara-alan toimialojen kehittämisessä tulee pyrkiä tuotantolähtöisyydestä kohti markkina-, loppu-

tuote- ja tuotekehityslähtöisyyttä. Tämä merkitsee näille toimialoille uudenlaista avautumista sekä alueellisesti että ajattelutapojen osalta. Tietoyhteiskunnassa taloudellisen toiminnan tuote on yhä harvemmin olomuodoltaan materiaallinen. Yhä useammat tuotteet ovat perusluonteeltaan symbolisia: niiden menekki perustuu niiden luomiin houkutteleviin mielikuviin. Kärjistäen sanottuna Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan luonnonvara-alan kehittämisessä tulisi jättää nykyistä vähemmälle huomiolle esimerkiksi kilpailuhaluttomien ja -kyvyttömien maatilojen "pakko-kehittäminen" ja lisätä näin vapautuvilla voimavaroilla panostuksia uusien luonnonvara-alan aineettomien "tietotuotteiden" kehittämiseen ja samalla myös vaihtoehtoisten työpaikkojen luontiin tietoyhteiskunnan kasvualoille. Tällä tavoin luonnonvara-alan kehittämistoiminta voitaisiin nykyistä paremmin sovittaa yhteen alue- ja maaseutupoliittisten tavoitteiden kanssa.

Inhimillisen pääoman kehittäminen

Siirryttäessä entistä suurempimittakaavaiseen maataloustuotantoon tarvitaan tueksi nykyisentyypistä, laaja-alaista koulutusta ja neuvontaa. Apua tarvitaan muuan muassa maatilojen johtamiseen, laatujärjestelmien ja tietotekniikan hyödyntämiseen, maatilojen välisen yhteistyön kehittämiseen sekä yrittäjien jaksamisen edistämiseen ja ajan hallintaan. Luonnonvara-alan toimijat kaipaavat lisää tietoa oman hankkeen tekemisestä ja itse hankkeisiin lisää tilaa luovuudelle.

Kehitettäessä luonnonvara-alan toimijoiden tietoyhteiskuntavalmiuksia on jatkossa toimittava joko niin, että nykyisiin luonnonvara-alan asiantuntijaorganisaatioihin palkataan tietoyhteiskunta-asiantuntijoita hanketoimijoiksi tai sitten on jotenkin pyrittävä ohjaamaan kehitystä niin, että nykyisten asiantuntijaorganisaatioiden valtaa ja vastuuta siirretään esimerkiksi hankerahoituksen muodossa suoraan tietoyhteiskuntatuotteita kehittäville yrityksille ja yhdistyksille.

Innovaatiojärjestelmien kehittäminen

Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman väliarvioinnissa luonnehditaan innovatiivista aluepolitiikkaa seuraavin sanakääntein: *"Uudentyypisessä, innovatiivisessa aluepolitiikassa keskeiseen asemaan jäljellä olevalla ja tulevalla ohjelmakaudella nousee hankkeiden emo-organisaatioiden ja erilaisten kehittäjäinstituutioiden itseuudistumisen edellytysten luominen. Tällöin ohjelma-alueen kriittinen*

menestystekijä ovat toimivat kehittäjäverkostot ja innovatiiviset toimintaympäristöt. Ohjelma-alueen kilpailukyöyn kannalta on lähivuosina keskeistä innovatiivisuuden, moninaisuuden ja erilaisuuden hyväksyvän elämänlaadun ja elämysten yhdistäminen. Tähän tavoitteeseen liittyvää kehittämistyö organisoidaan käytännössä oppivien kehittäjäverkostojen kautta.” (Pohjois-Suomen... 2003: 16.)

Kaustisen seutukunnan ja Keski-Pohjanmaan luonnonvara-alan kehittämisessä tulisi päästä normaalitoiminnan tukemisesta ja innovaatioiden levittämisestä kohti innovaatioiden luomista. Tämä on mahdollista kehittämällä alueen tutkimus- ja kehittämisorganisaatioita ja niiden hyödyntämistä kehittämistoiminnassa. Kerminen-Hakkio & Rämö (2003: 105) esittävät kattavan luettelon innovatiivisen hanketoiminnan monista mahdollisuuksista:

- uusien ongelmien ja mahdollisuuksien kohtaaminen, uusien asiakastarpeiden kohtaaminen
- uusien toimintatapojen ja -mallien kehittäminen, kokeileminen ja käyttöönotto
- uusien tuotanto- ja ohjausjärjestelmien kehittäminen ja käyttöönotto
- uusien tuotteiden ja palvelujen kehittäminen, kokeileminen ja markkinointi
- uusien yhteistyösuhteiden luominen, uusien osaamisyhdistelmien kokoaminen
- voimavarojen käytön tehostaminen, työntekijöiden innostaminen, työvoiman joustavampi käyttö
- uusien rahoitusmahdollisuuksien hyödyntäminen
- kehittämishenkisen yritys- tai organisaatiokuvan tavoittelu.

Arviointiaineistojen mukaan uusien asioiden käynnistäminen lähtee liikkeelle luontevammin epämuodollisista tapaamisista, kuten juhlista tai illanistujaisista kuin muodollisista yhteistyöpalavereista (ks. myös Heino ym. 2002: 6).

Luova ratkaisu Luonnonvara-alan kehittämisverkosto Luovan kehittämiseksi olisi sen laajentaminen seutukunnallis-maakunnalliseksi maaseudun kehittämisverkostoksi, jossa olisivat tasavertaisina kumppaneina mukana alueen kaikki keskeiset maaseututoimijat – Kaustisen seutukunnassa itse seutukunta elinkeinostrategioineen, luonnonvara-alan toimijat verkostoineen, paikalliset toimintaryhmät ja kylätoimijat, kaustislainen kulttuurin kehittämisverkosto sekä kokkolalaiset yliopisto- ja korkeakouluyksiköt maaseutu- ja kulttuuriosaamisineen. Tällaisen verkoston luominen olisi hankkeena vielä haastavampi mutta myös kustannuksiltaan huomattavasti

suurempi kuin nykymuotoisen Luovan kehittäminen. Se edellyttäisi eri tahoilla nöyryytystä yhteisen maailmankuvan rakentamiseen ja luopumista nykyisentyypisestä edunvalvontapolitiikoinnista. Samalla Luova voisi lunastaa oikeutuksen englanninkieliseen nimeensä Rural Innovation Network, joka on pelkästään luonnonvara-alan kehittämiseen pyrkivän verkoston nimenä huono.

Keski-Pohjanmaalla toimii tällä hetkellä liikaa luonnonvara-alan neuvontaja edunvalvontaorganisaatioita. Jatkossa olisi syytä pohtia mahdollisuuksia toimintojen yhdistämiseksi ja samalla ehkä myös toimintojen laajentamiseksi aineettomien luonnonvara-alan tuotteiden suuntaan.

Ympäristöystävällisyyden kehittäminen

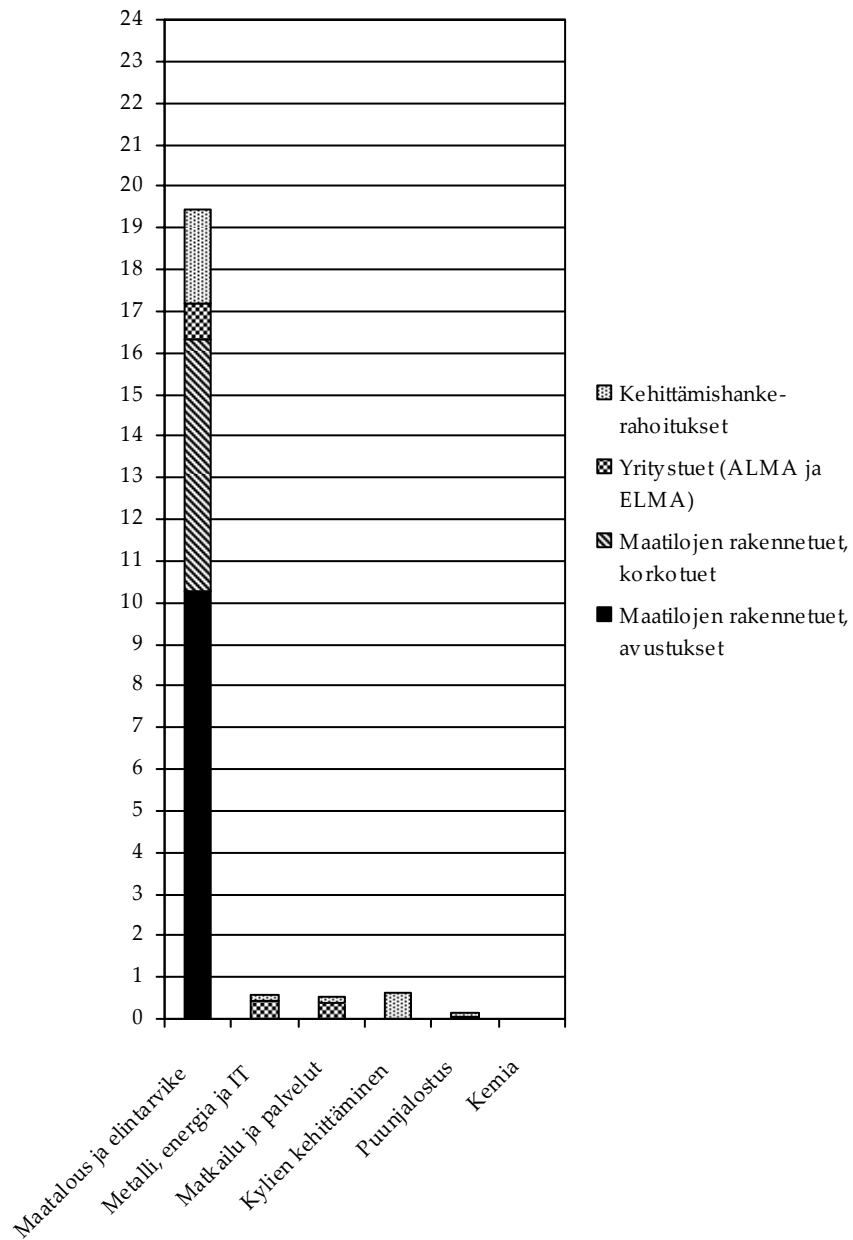
Luonnonvara-alan ympäristöystävällisyyden kehittämisessä tarvitaan tavoitteiden kirkastamista, jotta päästään nykyistä myönteisempiin ja markkinointikelpoisempiin mielikuviin kestävästä kehityksestä. Erityisesti turkistalouden eettisen laadun perustelemiseksi tarvitaan vielä kehitystyötä.

Lähteet

- Alueellinen maaseudun kehittämisohjelma 2007–2013 (2006). Keski-Pohjanmaan maakunta. Pohjanmaan maakunta (2006). Pohjanmaan TE-keskus. Maaseutuosasto, Vaasa.
- Etelä- ja Keski-Pohjanmaan alueellinen metsäohjelma 2006–2010 (2006). Metsäkeskus Etelä-Pohjanmaa, Seinäjoki.
- Heino, Esa, Teppo Rekilä & Jyrki Kangas (2002). Keski-Pohjanmaan ensimmäinen tiedepäivä on kansien välissä. Teoksessa Heino, Esa, Teppo Rekilä & Jyrki Kangas (toim.): Tietoa ja tunnetta maakunnasta. Keski-Pohjanmaan tiedepäivä 2001, 5–6. Oiva Kuusisto Säätiö sekä Chydenius-Instituutti, Kannuksen kaupunki, Kansanmusiikki-instituutti, Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu, Länsi-Suomen ympäristökeskus, Metlan Kannuksen tutkimusasema ja MTT:n turkistalouden tutkimusasema, Kannus.
- Kaipainen, Jouni & Olli Rosenqvist (1996). Keski-Pohjanmaan alueellinen maatalousstrategia. Keski-Pohjanmaan liitolle 22.11.1996 luovutettu Kaustisen, Kokkolan, Nivala-Haapajärven ja Ylivieskan seutukuntia koskeva Keski-Pohjanmaan alueellinen maatalousstrategia. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-Instituutti. Selosteita ja katsauksia 17.
- Kaustisen seutukunnan elinkeinostrategia 2007–2013 (2006). Kaustisen seutukunta. <<http://www.kase.fi/seutukunta.php?sivu=elinkeinostrategia>> Luettu 21.11.2007.
- Kaustisen seutukunnan EU-tavoiteohjelma ohjelmakaudelle 2000–2006. Kehittämisohjelma 2001 (2001). Kaustisen seutukunta. Hyväksytty 22.2.2001.
- Kerminen-Hakkio, Mira & Pirjosisko Rämö (2003, toim.). Turkiselinkeinon kenttötoiminnan ja alueellisen kehittämistoiminnan tehostaminen sekä ehdotukset turkiselinkeinon kehittämiseksi. Turkistuotannon osaamisverkosto -hankkeen (TOSV) loppuraportti. Keski-Pohjanmaan koulutusyhtymä, Kokkola.
- Keski-Pohjanmaan maakuntaohjelma 2007–2010. Dynaamisen kasvun maakunta (2006). Keski-Pohjanmaan liitto, Kokkola. Painettu versio. 48 s.
- Keski-Pohjanmaan maakuntasuunnitelma. Kehittämisen strategiat 2005–2020 (2005). Keski-Pohjanmaan liitto, Kokkola.
- Kotikylä +. Leader + -kehittämissuunnitelma vuosille 2000–2006 Kaustisen seutukunnassa (2000). Pirityiset ry. 14.7.2000.

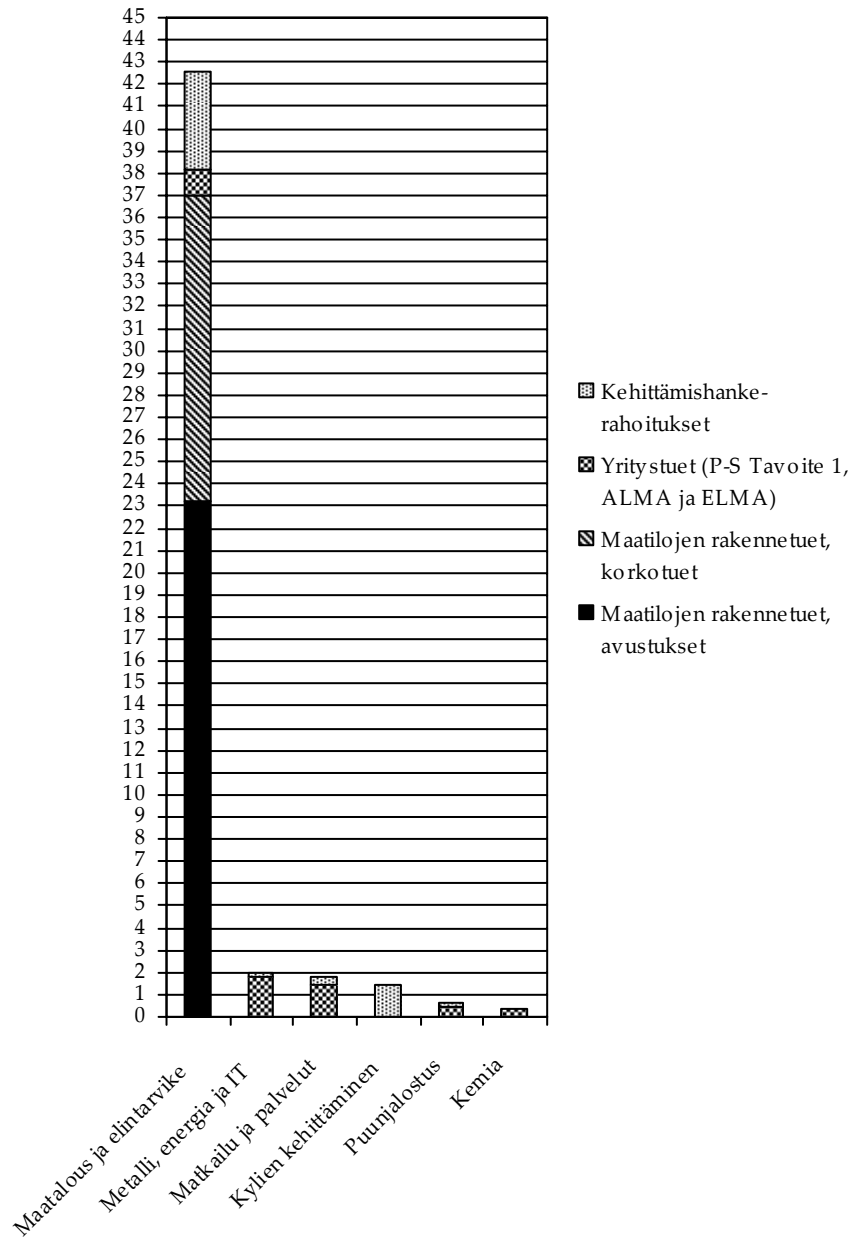
- Kylä maailmassa. Kehittämisohjelma 2007–2013 Kaustisen seutukunnassa (2005). Pirityiset ry:n Leader-kehittämissuunnitelma 15.12.2005.
- Luoto, Ilkka & Olli Rosenqvist (1999). Keski-Pohjanmaan maaseutustrategia 2000–2006. Keski-Pohjanmaan liitto, Kokkola.
- Niemi, Kristiina, Olli Rosenqvist & Jussi Vähämäki (2005). Kauas nuoret karkaavat. Postikyselyyn perustuva selvitys keskipohjalaisnuorten sijoittumisesta. MUTTI-työllisyysstrategiahankkeen erillisselvitys 28.10.2005. Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti – Kokkolan yliopistokeskus & Keski-Pohjanmaan liitto, Kokkola. <<http://www.keski-pohjanmaa.fi/tiedostot/KauasNuoretKarkaavat20051028.pdf>> Luettu 27.11.2007.
- Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelma 2000–2006 (1999). Yhtenäinen ohjelmasiakirja CCI 1999 FI 16 1 DO 001.
- Pohjois-Suomen tavoite 1 -ohjelma 2000–2006 (2000). Täydennysosa. Lapin liitto, Keski-Suomen liitto, Keski-Pohjanmaan liitto, Pohjois-Pohjanmaan liitto. 26.5.2000.
- Pohjois-Suomen Tavoite 1 -ohjelman väliarviointi (2003). Net Effect Oy, joulukuu 2003.
- Rosenqvist, Olli (2006). Keski-Pohjanmaan maaseutustrategia 2007–2013. Kilpailukyky johtotähtenä. Keski-Pohjanmaan liitto, Kokkola & Chydenius-instituutin selvityksiä 1/2006.
- Tavoite 1 -ohjelmien teema-arviointi teemasta osaamisen vahvistaminen ja verkottuminen (2005). Kajaanin yliopistokeskus / Lönnrot-instituutti, Suomen Aluetutkimus FAR, TK-Eval.
- Tavoite 1 -ohjelmien väliarviointien keskeisiä tuloksia (2007). Sisäasiainministeriö. <<http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/60B23E688AC32181C2256F9B0039BCE7>>. Luettu 16.11.2007.

Liitekuvat



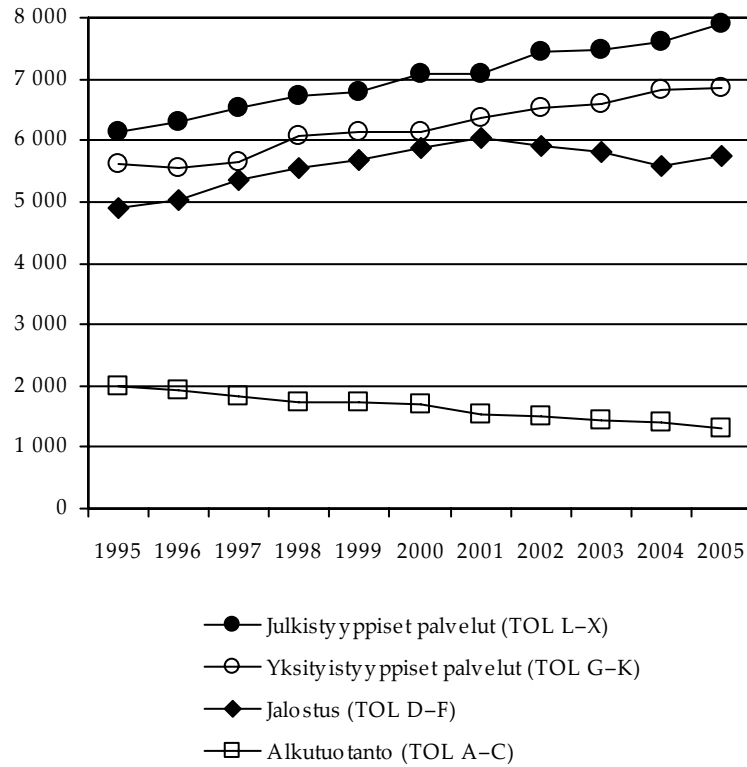
Liitekuva 1a. Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston vuosina 2000–2006 Kokkolan seutukuntaan myöntämät tuet (milj €) toimialoittain ja tukimuodoittain.

Lähde: Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosasto, Kokkolan toimipiste.



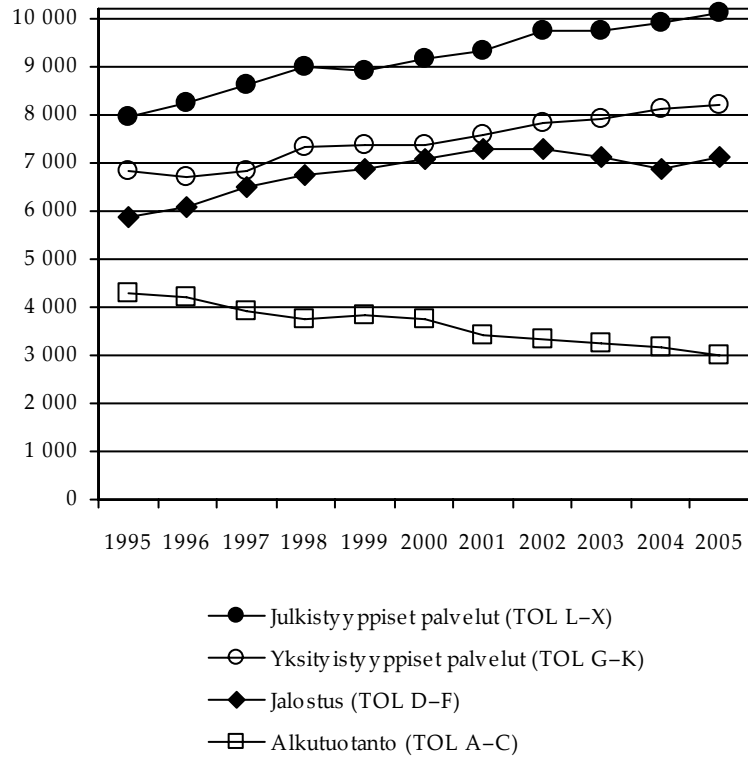
Liitekuva 1b. Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosaston vuosina 2000–2006 Keski-Pohjanmaan maakuntaan myöntämät tuet (milj €) toimialoittain ja tukimuodoittain.

Lähde: Pohjanmaan TE-keskuksen maaseutuosasto, Kokkolan toimipiste.



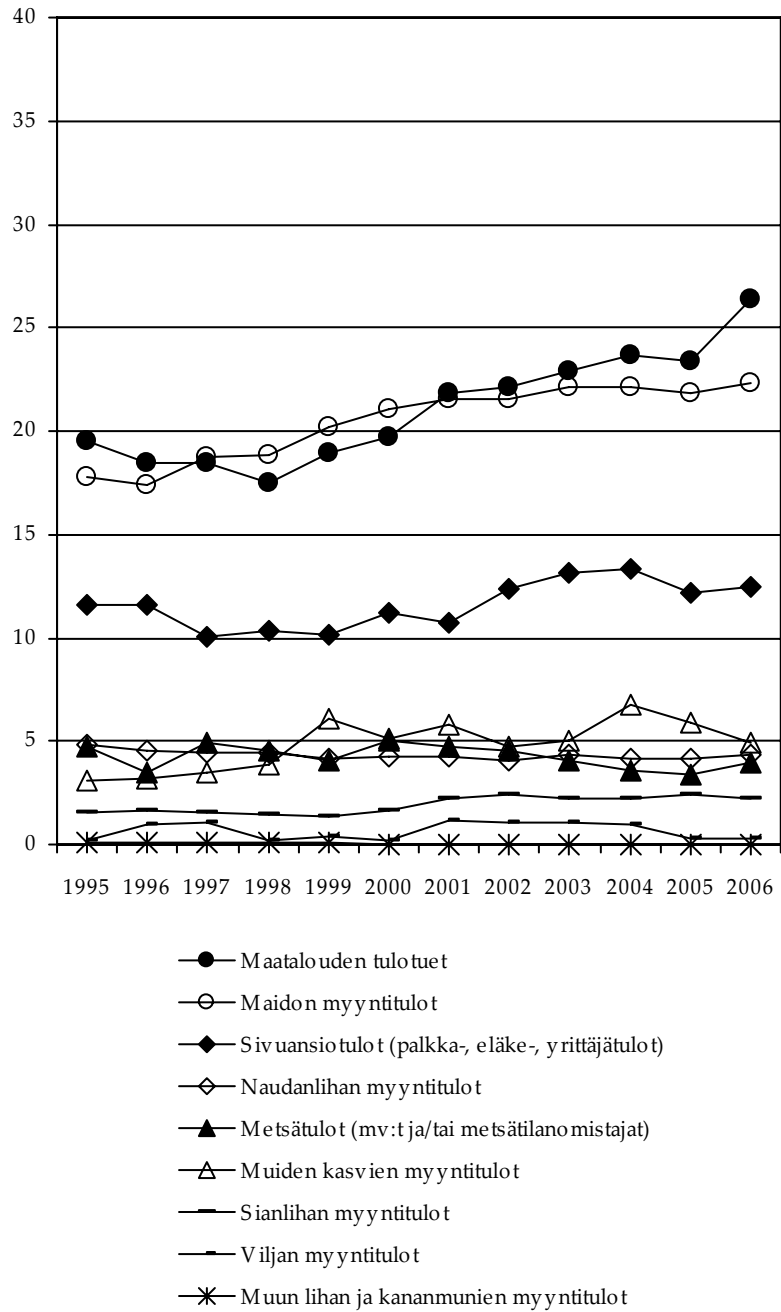
Liitekuva 2a. Työpaikkojen lukumäärän kehitys toimialoittain (TOL 2002 - koodit sulussa) Kokkolan seutukunnassa vuosina 1995–2005.

Lähde: Tilastokeskus / Elinkeinorakenne ja työssäkäynti -tilasto.



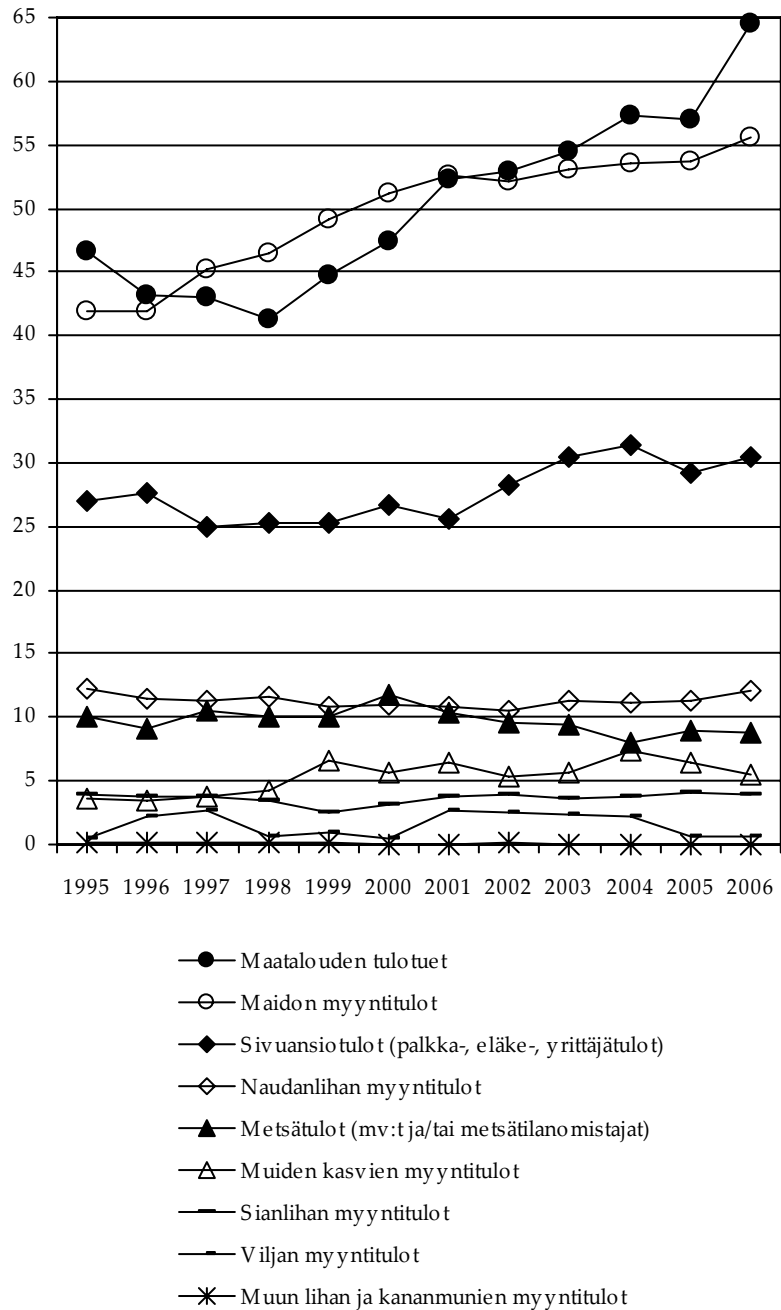
Liitekuva 2b. Työpaikkojen lukumäärän kehitys toimialoittain (TOL 2002 - koodit sulussa) Keski-Pohjanmaan maakunnassa vuosina 1995–2005.

Lähde: Tilastokeskus / Elinkeinorakenne ja työssäkäynti -tilasto.



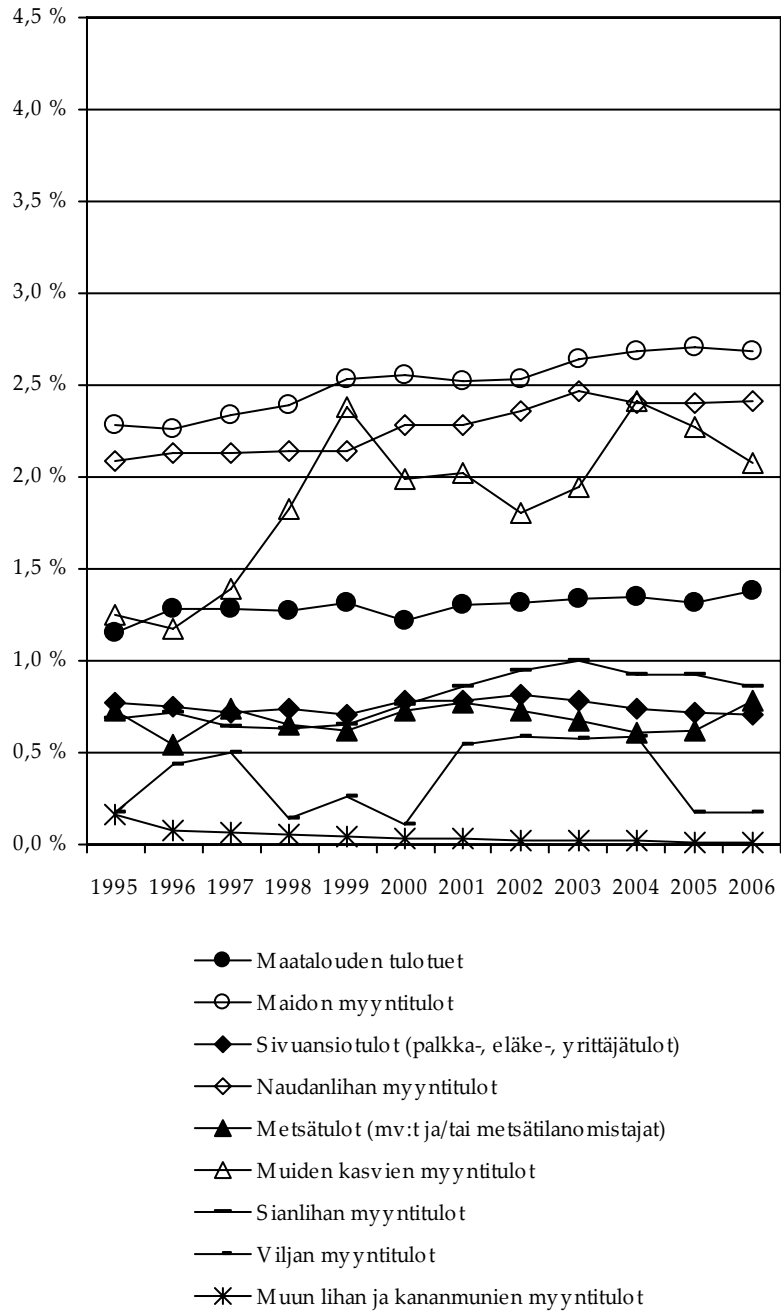
Liitekuva 4a. Maatilojen tulot (milj. €) tulolajeittain Kokkolan seutukunnassa vuosina 1995–2006.

Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Maatilojen rahavirtalaskelmat.



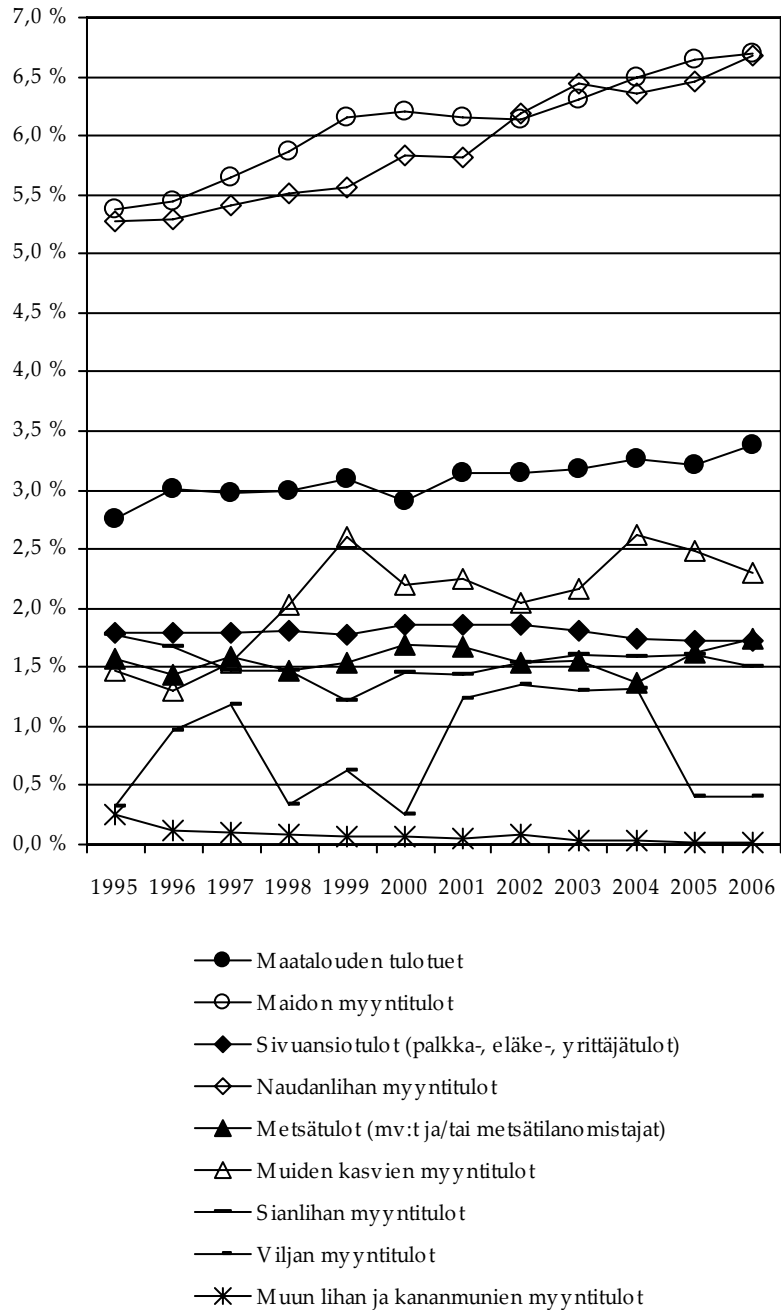
Liitekuva 4b. Maatilojen tulot (milj. €) tulolajeittain Keski-Pohjanmaan maakunnassa vuosina 1995–2006.

Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Maatilojen rahavirtalaskelmat.



Liitekuva 5a. Kokkolan seutukunnan maatilojen osuus koko Suomen maatilojen tuloista tulolajeittain vuosina 1995–2006.

Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Maatilojen rahavirtalaskelmat.



Liitekuva 5b. Keski-Pohjanmaan maakunnan maatalojen osuus koko Suomen maatalojen tuloista tulolajeittain vuosina 1995–2006.

Lähde: Suomen Gallup Elintarviketieto Oy, Maatalojen rahavirtalaskelmat.